

Л. Биковський

Чеськоморавська –
Кольбен

~~47~~
~~I~~

— П Р А Ц І —

СЕМИНАРУ ПРИВАТНОЇ ЕКОНОМІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В Ч. С. Р.
під редакцією Доцентів Д-ра К. Коберського та Я. Моралевича.

Число 1.

На правах рукопису.

ЛЕВКО БИКОВСЬКИЙ

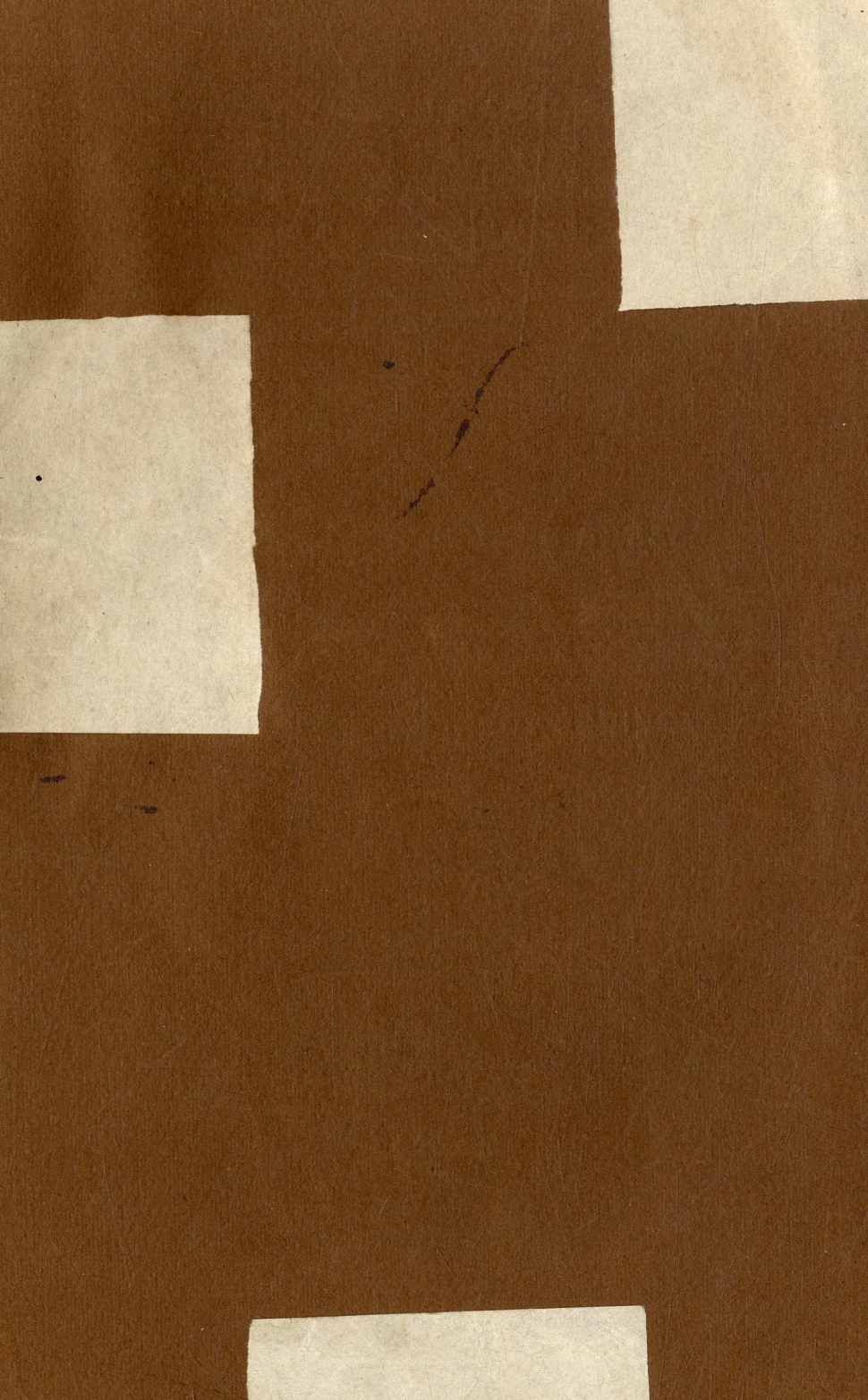
ЧЕСЬКОМОРАВСЬКА—КОЛЬБЕН

АКЦІЙНЕ ТОВАРИСТВО.

[Загальний огляд та центральне рахівництво].
Справоздання з практики.

1 9 2 7.
ПОДЄБРАДИ.

Видання Кабінету Приватного Г—тва Укр. Госп. Акад. в Ч. С. Р.

06 10

— П Р А Ц І —
СЕМИНАРУ ПРИВАТНОЇ ЕКОНОМІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В Ч. С. Р.
під редакцією Доцентів Д-ра К. Коберського та Я. Моралевича.

Число 1.

На правах рукопису.

ЛЕВКО БИКОВСЬКИЙ

ЧЕСЬКОМОРАВСЬКА—КОЛЬБЕН

АКЦІЙНЕ ТОВАРИСТВО.

35247/I

[Загальний огляд та центральне рахівництво].

Справоздання з практики.

1927.

ПОДБРАДИ.

Видання Кабінету Приватного Г—тва Укр. Госп. Акад. в Ч. С. Р.

Уг (44e) 08-03

ВІД КЕРОВНИЦТВА СЕМИНАРУ

ПРИВАТНОЇ ЕКОНОМІЇ

Української Господарської Академії в ЧСР.

Цією першою своєю публікацією семінар приватної економії Української Господарської Академії в Подебрадах /Чехи/ бажає сазнакомити ширший загаль з тією роботою, котру він розпочав в області студіювання внутрішньої організації сучасного підприємства на прикладах з живого життя.

Дискусія, що ведеться від більше десяти років над завданням одної з наймолодших дисциплін, яку охрещено в нас, може й не зовсім правильно, приватною економією /нім. Betriebswirtschaftslehre/ здається затишає. Думається, що після виступу одного з найкращих методологів в області економіки, Р. Ліфмана /Zeitschrift für Betriebswirtschaft. 1926/, ледве чи хто небудь скаже щось нового в тій справі. Думки майже всіх сходяться в цьому, що приватна економія має досліджувати з одного боку елементи господарювання окремих, конкретних господарських одиниць і друге, техніку господарського життя взагалі. Значить, в область прив. економії заряджується як економію і організацію самих підприємств /окремо для різних їх типів/, так і техніку торговельних банкових, асекураційних, транспортних і т. д. операцій.

Віддаючи належну честь змаганням чистої теорії в області політичної економії, ми одночасно не можемо в завіний раз не

звернути уваги нашої молоді на надзвичайну вагу прикладного економічного знання, практичних економічних дисциплін /організації підприємств, техніка торгівлі, рахівництво, калькуляція і т. д./. Умови, в яких приходилося виховуватися цілими десятиліттями нашому освіченому громадянству, робили з нього переважно теоретичних гуманістів, теологів, філософів, фольклористів, в кращім разі юристів. Цій обставині завдячуємо факт, що українська нація економічно й досі не зорганізована, та що являється матеріалом в руках чужинецьких організаторів виробництва й обміну.

Багато є в нашій психології з цієї традиції, котра в Польщі характеризується поговордою "до локтя", до "мила, котре хотів виробляти Заблоцький". Торг і промисел не вважалися ділом широкого українця. Цю психологію належить перебороти. Ми думаємо, що як з теоретичного боку, так з огляду на специфічні умови нашого життя, кооперації і взагалі спілчанству повинна припасти особлива роль в цьому процесі господарської самоорганізації нашої нації.

Бажаючи як доцільніше використати побут за кордоном, слід звернути особливу увагу на пізнання організації європейських підприємств. Тому й праці семінару прив. економії Укр. Господ. Академії пішли головним чином в цьому напрямку.

Семінар ще молодий. Він зачав свою діяльність в листопаді 1925 р. Участь в ньому брали студенти-економісти двох спеціалізацій: комерційно-банкової та промислової. За час від 10. XI. 1925 р. до 30. VI. 1926. учасники семінару відбули 18 засідань, на яких були зачитані слідуючі реферати:

1. Доц. Др. К. Кoberський - Органічна теорія підприємства.

2. Студ. Л. Биковський - Організація центрального рахівництва в Чеськоморавській - Кольбен, на підставі практики в цьому підприємстві /з засідання/.

3. Студ. Др. П. Прибитківський - Організація відділу заробітної платні в Чеськоморавській - Кольбен, на підставі практики /3 засідання/.

4. Студ. С. Федорів - Лабораторія психотехніки при електричних закладах міста Праги, на підставі практики.

5. Студ. Ф. Микуляк - Організація одного сільсько-господарського товариства для збуту сільсько-господарських продуктів, на підставі практики. /2 засідання/.

6. Студ. Б. Бобінський - Кредитові установи на Радянській Україні /4 засідання/.

7. Студ. Ф. Микуляк - Білянсування при хиткій валюті. /3 засідання/.

В міру своїх сил і можливостей керівництво семінару старатиметься кращі семінарські роботи опубліковувати хоч літографованим способом, думаючи хоч в такій формі причинюватися до заповнювання одної з прогалин в нашій фаховій літературі.

Доц. Др. К. Коберський.

14. УП. 1926.

Подебради, Чехи.

*

*

*

..... Нація, оскільки вона справді нація, мусить проявити тенденцію запанувати над своїм життям в усіх його напрямках, */
/тому/ ... проблема українського відродження це в сучасній його стадії, /вже/ не питання етнографії, чи фільольогії, це проблема в першу чергу е к о н о м і ч н а : чи українство зможе в найшвидшому часі перевернути у свої руки виробництво і обмін на Україні? Ставлячи собі таке серйозне завдання, українство обов'язане навчитися виробляти і торгувати; воно обов'язане навчитися о р г а н і з у в а т и ... **/

*

*

*

*/ В. Старосольський: Теорія Нації. Відень 1922. сторн. 45.

**/ К. Коберський: Економія підприємства. Пседебради. 1925. сторн. 7.

Літографовано 100 примірників.

ЗАГАЛЬНЕ.

ВСТУП. Сучасний президент Чеськословацької республіки проф. Др. Т. Г. Маса-рик в своїй книжці "Česká otazka", змалював на підставі фактів чеської історії три стадії чеського національного відродження: філологічну, економічну і політичну.

Порівнюючи хід відродження українського народу із шляхом який пройшли чехи, бачимо що знаходимося при кінці першої стадії і вступимо в другу.

Бачимо у нас також спроби передчасно досягнути й третю стадію, але перескочити через другу ще не пророблену й не прожиту досить тяжко й тому наша політична акція кінчилася тимчасом невдало.

Ці обставини вимагають придивитися до методів, яких вживали й вживають чехи в своїй боротьбі за захоплення економічного життя в свої руки і пристосувавши їх відповідно до своїх умов, вступити і нам на цей шлях повільної, але певної перемоги в боротьбі за нашу національну індивідуальність та державність.

Заснування й послідуєча чинність акційного товариства "Českomoravská - Kolben" в Празі є власне поруч з іншими установами живим прикладом такого роду чеської практичної акції в згаданому напрямі.

Тому я як найскорше при допомозі деканату економічно-кооперативного факультету Української Господарської Академії в Ч.С.Р. і прихильности дирекції згаданого товариства, а особливо торговельного директора п. Фр. Гофмана, поспішив використати ласкаво запропоновану мені в центральному рахівництві цього підприємства практику в літку 1925 року в напрямках:

1/ здобути технічні відомости в царині своєї спеціалізації,

2/ навязати зносини з чеськими промисловими колами, та

3/ ознайомитись з вищенаведеним національним моментом.

ДЖЕРЕЛА. При складенню поданого інформаційного справочника використано слідуєчі матеріали:

1. Jos. Macháček. Vznik první Českomoravské továrny na stroje v Praze a její rozvoj za 50 let jejího trvání. Praha. 1921. 8. 94 pag.

2. Českomoravská Kolben. akciová společnost v Praze. Praha 1925. 4. 55 pag.

3. Jos. Kašpar. Prager Börsenwerte. 1925-26. Praha 1925. pag. 163-165 (Відбитка з публікації - "Kapitoly o průmyslu pražského kraje"/.

4. Elektrotechnická akciová společnost dříve Kolben a Spol. v Praze. /Katalog vodních turbin/. Praha. 4. 23 pag.

5. Ing. J. Loebl a Ing. J. Srb. Hydroelektrárny na Slovensku. Praha. 4. 12 pag.

6. Elektrina v průmyslu cukrovarnickém. Praha 4. 50 pag. (каталог з додатками, .

7. Českomoravská-Kolben, a. S. Praha-Vasochany. Praha. 4. 51 pag. (історія закладу Кольбен і каталог).

8. Ing. V. Machytka, J. Karásek, J. Srb. Hydroelektrárna Letošnice. Praha. 4. 10 pag. (Відбитка з часопису "Elektrotechnický Obzor"/.

9. Dr. Ing. F. Kneidl. Hydroelektrárna v Nymburce. Praha 1925. 4. 22 pag. /відбитка з часопису "Elektr. Obzoru"/.

10. Stanovy Elektrotechnické akciové společnosti dříve Kolben a Spol. v Praze. Praha 8. 16 pag.
11. Stanovy Akciové Společnosti "První Českomoravská Továrna na Stroje v Praze" Praha 1920. 8. 32 pag.
12. Stanovy Akciové společnosti Českomoravská-Kolben, Akciová Společnost. Praha /1922/ 8. 32 psg.
13. Výroční zprávy Českomoravské-Kolben za r.r. 1921, 1922, 1923, 1924, 1925. Praha. 1922-26.
14. Výroční a účetní zpráva Elektrotechnické akc. společnosti dříve Kolben s spol. v Praze za rok 1920. Praha. 1921.
15. Pazourek. Zaklady účetnictví průmyslových podniků. Praha. 1925.
16. Josef Fuksa. Fuse a sanace. Praha. 1925.
17. Encyclopédie Tchecoslovaque, industrie et commerce. Prague. 1923.
18. Weil, F. Tschechoslowakei. 1924. Gotha-Stuttgart.
19. Dr. Karel Žlabek. O podnikohospodářské organizaci střední strojířny se seriovou výrobou. Bratislava. 1925.
20. Mansfeld, B. Ing. Životopisné paměti Ing. Dr. H. C. Bohuslava Mařika. Praha 1926.
21. Josef Kašpar. Pražské bursovní papíry. Příručka pro kapitalisty a bursovní interessenty. 1924. Praha. 1924. pag. 101-102.
22. Živnostenská banka v Praze. Výroční zpráva za rok 1923. Praha.

23. Průmyslový koncern v bilanci živnostenské banky za rok 1925. /"Narodní Listy" č. 107. za 1926. Praha/.
24. Kolektivní smlouva pracovní, kterou..
14. června 1921 svaz zaměstnavatelů.... s
organizace dělnické..... Praha 1921.
25. Розкішні каталоги та літаки фірми.
26. Реферат Д-ра Прибитківського про "Відділ зарплатної платні та калькуляцію в Чеськоморавській Кольбен", виголошений в 1925/26 акад. році, на семінарі приватної економії У. Г. А.
27. "Narodní Listy", č. 102, ze dne 13. IV. 1926 Praha.
28. Arthur-Katz-Foerster. Handbuch der Tschechoslowakischen Wirtschaft. 1926. Berlin. pag.95-96.
29. Cenové Zpravy Státního Úřadu Statistického R.
Č. S. číslo 22-23. 1925. Praha.
30. Sborník průmyslu a obchodu, československy kompas. Praha 1921.pag. 299-301.
31. Stanovy pensijního ústavu Akc. Spol. Č. M. K.
Praha. 1924.
32. Der Stand "Praga" (стаття) Див. "Prager Presse" von 19. September 1926. Z.257.
33. Особисті інформації та вказівки одержані від ин. директорів фірми та співробітників підприємства, за що всім згаданим особам а особливо п. головному торговельному директорові фр. Пофманові, пану директорові Бискупові, та урядовцеві фірми п. інж. Ружичці висловлює автор свою щирю подяку.

ХАРАКТЕР ПРАЦІ.

Маючи на увазі подати загальне справоздавче описання підприємства, оскільки автором ві як студентові вдалося з ним ознайомитися підчас півторамісячної практики лише в одному з його численних відділів - центральному рахівництві, а не глибшу студію цілої його господарсько-техничної організації в зв'язку з функціональною взаємозалежністю його поєднаних органів, як це зробив на підставі кількарічної праці в одному з таких підприємств Dr. Karel Žlabek в своїй праці "O podnikohospodářské organizaci střední strojířny se seriovou výrobou," /Bratislava, 1925, 8°, 64 стор./ /скорочений переклад дисертації яку він в свій час предложив факультетові правничих та державних наук Цюрихського Університету/, на підставі вищезгаданих джерел спинемося в другому розділі на передвоєнній добі підприємства, а саме розглянемо виникнення й розвиток т-ва, для чого опишемо колишню "První českomoravskou Továrnu na stroje v Praze", та Elektrotechnickou aks. spol. drive Kolben a spol. v Praze".

В розділі третьому зясуємо їх фузій.

В розділі четвертому опишемо сучасну "Чеськоморавську - Кольбен", для цього подамо статистику її розвитку за час з 1921-1924, стан в р.1925, детальніше спинимося на її правному стані, місцеположенню, завданнях, фінансах, концентруванні, керуючих органах, виконавчих органах, адміністративній організації, її закладах - електротехничному та машинобудівельному, зокрема на автомобільному відділі, спробуємо подати схему організації всього підприємства, згадаємо про робітництво, постановку соціального опікування в підприємстві; закінчимо цей розділ накупом сировини, розглядом виробів т-ва та організацією збуту виробів.

В розділі п'ятому опишемо центральне рахівництво цього тресту, скажемо кілька слів про відчитний рік, резервовий фонд, рахунок зисків і втрат та білянс, подавши їх таблично за 1925 рік.

ДОБА ПЕРЕДФУЗІЙНА.

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВІЙ Т-ВА. Сучасне акц. т-во "Сєскомо-
гавка-Kolben" виникло в 1921-
му році фузією фірм "První čes-
komoravská Továrna na stroje v Praze" i "Elek-
trotechnická akciová společnost dříve Kolben a
spol. v Praze".

Перше товариство було відоме під скороченою
назвою "Чеськоморавська" а друге "Кольбен".

Для кращого зрозуміння сучасного стану під-
приємства необхідно спинитися коротко на істо-
ричному огляді т-в що з фузіювали і утворили
сучасну "Сєскомогавська-Kolben, акц. spol. v Pra-
ze".

ЧЕСЬКОМОРАВСЬКА. Вичерпуючі відомості про
виникнення й розвиток Чеськомо-
равської подає колишній її торговельний дирек-
тор Josef Macháček, у своїй праці "Vznik První
Českomoravské Továrny na stroje v Praze a je-
jí rozvoj za 50 let jejího trvání". (Praha. 8.
94 стор.) Зазначена публікація була видана в
зв'язку зі святкуванням в 1921 р. 50 літнього
ювілею існування т-ва і т. ч. - конспективно
користуючись нею довідуємось крок за кроком
майже про всю передфузійну корисну діяльність
цього підприємства.

В кінці 60-х р.р. минулого століття куль-
тура буряків в Чехах набрала більших розмірів
і почалося інтенсивне закладання цукроварень.
Краєві майстерні не могли виробляти всіх пот-
рібних для цього машин і мусіли їх виписува-
ти із за кордону.

Щоби уникнути цього і стати самостійним
в промисловому відношенні група чеських капі-
талістів, громадських діячів і просто патріотів
заклала в 1871 році акційне т-во під наз-
вою "První Českomoravská Továrna na stroje
v Praze, з основним капіталом в 1,000.000 [1.
Чеська суспільство прихильно віднеслося мо-
рально і матеріально до новозаснованого під-

приємства, а тодішня промислова кон'юнктура дозволила т-ву ґрунтовно закріпитися. Фірма займалася переважно виготовленням повного зарядження до цукроварень, гуралень та гірничих підприємств.

Р. 1873 стався відомий віденський крах, наслідки якого відбилися на всьому фінансовому й господарському життю Австро-Угорщини, а в тому числі й Чех. Молода ще не цілком окріпша фірма пережила дуже тяжку кризу й мусіла в 1878 р. зредувати свій основний капітал на 600.000 фл.

З 1879 р. промислове життя в краю почало відживати й справи фірми поволі поліпшувалися, так що 1899 року було постановлено довести основний капітал до 2,000.000 фл. Одночасно підприємство було поширено побудованням локомотивного та тендрового відділів. В кінці квітня р. 1900 була виготовлена перша льокомотива, одночасно з тисячною паровою машиною.

В 1901 р. акційний капітал був доведений до 3,158.000 австр. корон, яким і залишився до війни 1914 р. Заклади т-ва з року на рік поширювалися, заводилися нові урядження та урізноманітнювалися вироби.

Протягом цього часу відбулося в життю т-ва кілька важливих подій, з поміж яких згадаємо спроби картелювання та набуття автомобільної фабрики.

КАРТЕЛЮВАННЯ. В р.р. 1902-1904 наслідком браку замовлень почалася між чеськими машинобудівельними фабриками така сильна конкуренція, що в 1902 і 1903 р. р. вироби продавалися навіть нижче собівартости.

Тоді р. 1903 значніші машинобудівельні чеські фірми: 1/ Breitfeld, Daněk a. spol., 2/ Fr. Ringhoffer, 3/ Skoda, 4/ První Československá, 5/ Ruston & Co., 6/ Bromovský, 7/ Schulz & Sohn - заклучили між собою картельний договір згідно якому при прийманню й виконуванню замовлень згадані фірми, залишаючися цілком самостійними підприємствами, мусіли порозуміватися між собою в торговельному відношенню, а

замовлення нових клієнтів передавалися тій фірмі, котра була краще для цієї праці уряджена.

В цей спосіб об'єднані фабрики могли краще боротися з внутрікраєвою конкуренцією підприємств що стояли по-за картелем.

Річні операції поокремих підприємств нормувалися в межах їх оборотів досягнутих пересічно протягом останніх 10 років.

Це вільне об'єднання - картель по розподіленню замовлень */ або по термінології проф. В. Тимошенка картель низчого порядку, з меншою ступеню обмеження свободи господарчої діяльності поокремих вище згаданих підприємств, бо вони зобов'язалися до певного обмеження своєї свободи, але між ними /продуцентами/ та їхніми покупцями не поривалися прямі зв'язки **/, мало бути згодом перетворено в тісніше злучення синдикат, або після проф. В. Тимошенка "в картель вищого порядку", в якому комерційна діяльність окремих підприємств мала бути обмежена настільки, що вони вже не входили-б в безпосередні зносини з покупцями, а між ними мав би бути поставлений картельний орган, який і бере на себе всю комерційну сторону відносно /прийому замовлень/ і продажу вироблених продуктів." ***/

Дійсно р. 1904. був вироблений проект про злучення в синдикат всіх великих чеських машинобудівельних підприємств на 20 років. Основою цього союзу була спеціалізація кожного підприємства, всі одержані синдикатом замовлення мали-б роздаватися від нього відповідним фабрикам в залежності від їх спеціалізації на спільний рахунок всього синдикату. Т. ч. після проф. В. Тимошенка "окремі підприємства залишалися вільними в межах вище згаданих прийнятих на себе зобов'язань, в організації своєї продукції в межах приділеної їм спеціалізації, технічній

*/ Див. Проф. С. Гольдельман. Економія й політика промисловости. Подєбради 1923. 280 ст.

**/ Проф. В. Тимошенко: Картели і трести. Прага. 1923. стор. 109.

***/ ibid. стор. 109.

стороні підприємства, в постачанні сировиною, матеріалами, наймі робітників, але відносини їх до покупців переходили від них до окремого картельного органу, який концентрував в своїх руках зносини по продажу й збуту виробів для всіх членів картелю і виступав на зовні як єдиний продавець їхніх виробів." */

Одержані зиски мали розподілятися між підприємствами згідно встановлених наперед квот.

Деякі зі згаданих фірм відмовилися по деякому часі від проєктованої участі в синдикаті, а решта в тому числі й Чеськоморавська, продовжували організаційну працю по його заснуванню.

Переговори між рештою фірм про заснування вищезгаданого синдикату зайшли вже так далеко, що було вже найнято для синдикату окреме приміщення в Празі, де мали бути уміщені всі технічні й торговельні відділи сполучених в синдикат машинобудівельних підприємств, зроблений був його ремонт, закуплена канцелярська обстановка й призначені урядовці.

З 1-го січня 1905 р., синдикат мав вже функціонувати, але в останній хвилі Чеськоморавська також відмовилася від участі в ньому, бо передсвідчилися що ті вигоди які одержаться від спеціалізації праці не були такими значними як уявлялося на початку, а переведення спеціалізації лише пошкодило-б значно фабриці в майбутньому. Синдикат розпався.

Після цього настала ще більша конкуренція між згаданими чеськими фірмами, моравськими та іншими в б. Австро-Угорщині.

Тоді р. 1907 чеські машинобудівельні фірми прийшли до переконання, що реба все-ж таки знайти якусь між собою спільну мову і повернулися знову до засад картелювання 1903 р. між пражськими машинобудівельними фабриками.

Новий вільний картель, побудований вже на ширших засадах, увійшов в життя з 15. XI. 1907 р. і потревав до кінця р. 1911р.

На початку до нього належали фірми: 1/ Breitfeld, Daněk i spol., 2/ První Brněnská Strojírna, 3/ Ringhoffer, 4/ Škoda, 5/ Strojírna Královopolská-Simmering-Ustron - Top, 6/ Ruston a spol., 7/ Břemovský, 8/ Schulz & Sohn, 9/ První Českomoravská Továrna stroje v Praze, 10/ Brand & Lhuillier, 11/ Andriška strojírna, 12/ Tanner-Laetsch, 13/ Dürr - Geñre, та Союз галицьких машинобудівельних фабрик.

Засадою нового картелю було: розподіл праці з взаємним оглядом на дотогочасну клієнттуру; при новій клієнтурі робилося задавання праці * / тій фабриці, яка для цієї праці була найкраще заряджена і давалося відшкодовання фірмам, що лишилися від приділеної їм квоти позаду, тими фірмами, що перейшли свою квоту.

Наслідком виступлення "První Brněnské strojírny" із картелю в 1911 р., останній розвязався при кінці 1911 р.

Дос. Махачек каже, що з того часу, /аж по 1920 рік включно/ вже не було спроб картелювання в чеській машинобудівельній промисловості.

АВТОМОБІЛЬНА ФАБРИКА.

В 1906 р. т-во вирішило заснувати у себе новий відділ - виробництво автомобілів. Подібною ж думкою одночасно завдалася й машинобудівельна фірма Фр. Рінггофер на Сміхові у Празі.

Після взаємного порозуміння вирішили згадані підприємства спільними силами заснувати окреме самостійне т-во з обмеженою порукою з основним капіталом К. 900.000-, в якій кожна фірма мала внести по К. 450.000.-. 27. III. 1907.р. відбулися установчі збори нового т-ва, був придбаний в Лібні під Прагою від Чеськоморавської ґрунт і побудована автомобільна фабрика під фірмою "Pražská továrna na automobily.spol. s.r. ob."

* / при підрядах "де приступаючи до об'єднання підприємства взаємно зобов'язуються не конкурувати при подрядових торгах, та про умови перебрання подрядів. /Див. Проф. С. Гольдельман. Економія й політика промисловості. 1923. Подебради, стор. 280-281. /

На початку справи підприємства з огляду на новизну фаху й не сприятливі умови збуту йшли дуже погано, до цього приєдналася несогласованість між зучасненими фірмами що до напрямку дальшого ведення підприємства. Наслідком цього Чеськоморавська в грудні 1908 р. по згоді з фірмою Фр. Рінггофер виплатила її К. 450.000.- і від 1-го січня 1909 р. зробилася повним власником автомобільної фабрики.

7. IX. 1909 р. "Pražská továrna..." ліквідувалася як окрема фірма і перейшла 24. XII. 1909 р. формально-правно на власність до Чеськоморавської. Працювало тоді в автомобільці 17 урядовців і 88 робітників, в порівнянні з пізнішим станом в 1921 р. коли було вже 150 урядовців і 1020 робітників.

Чеськоморавська приєднала цю нову промислову галузь до своєї фабрики як свій автомобільний відділ і ухвалила випускати його вироби на ринок під назвою "Прага". Праці у відділі продовжувалися в тому напрямі щоби з конструовані до того часу 9 типів автомобілів обмежити лише на кілька типів особових та вантажних автомобілів та запровадити виріб серіями.

Перших кілька років відділ давав великі втрати, які мусіли покривати інші відділи, але згодом з поширенням вживання автомобілів і збільшенням їх збуту, це окупилося і витрачені засоби оправдалися як видно з наступної таблички розмаху чинності автомобільного відділу за роки 1908 - 14:

Рік:	Кількість робітників:	Продано виробів за австр. К.
1908	30	15.388
1909	58	685.627
1910	87	255.037
1911	89	565.478
1912	135	1.126.982
1913	215	2.498.794
1914	259	4.310.898

З розпочаттям війни Чеськоморавська мусіла обслуговувати виключно військові потреби і була навіть небезпека її удержавлення.

Р. 1915 акційний капітал був збільшений з К. 3,158.000 на К. 3,941.600 шляхом емісії нових 1959 акцій по 400 К. кожна номінально в той спосіб що кожному акціонерові дісталосся даром на 4 акції старих одна нова акція. Сума збільшення К. 783.600 була взята з резервового фонду і перенесена на рахунок акційного капіталу.

В грудні 1916 р. підприємство святкувало вироб 2000-ного парового котла.

Р. 1917 підприємство вступило членом з вкладом К. 500.000 до "Союзу Середнедабських електрарень" з метою одержати дешевшу електричну енергію для освітлення та для руху двигунів на своїх заводах.

Того-ж року акційний капітал було збільшено до 4,000.000 К. шляхом випуску 146 акцій по 400 К. номінально виключно для членів товариства, а р. 1920 до К. 6,000.000 випуском дальших 4,961 акцій по курсу Кч. 650 і 39 акцій по Кч. 2000. Одержане акіо було приписано до резервового майна.

До 1920 р. включно було вироблено в підприємстві 866 локомотив 46 різних типів.

Й. Махачек в кінці своєї праці про Чеськоморавську подає слідуучу таблицю зросту розмірів її чинности по п'ятиліттям за час з 1872 - 1920 рік, себ-то за весь час її самостійного існування:

/ Таблица див. стор. 19./

Роки:	Виписано ра- хунків за про- дані вироби пересічно за рік на К.	Річний пере- сичний зиск	Пересічний річний зиск становить від валово- го доходу /виписаних рахунків%:	З валового доходу ви- дано пере- сично ак- ціонерам яко диві- денд:
1872-1880	К. 750,000	К. 87,518.39	11,7 %	7,3 %
1881-1890	2,110,000	136,916.32	6,5 %	4,0 %
1891-1895	3,307,000	160,369.19	4,8 %	2,9 %
1896-1900	4,329,000	198,517.82	4,6 %	2,9 %
1901-1905	5,344,000	342,674.67	6,4 %	5,1 %
1906-1910	8,591,000	738,880.00	8,6 %	5,4 %
1911-1915	12,670,000	1,295,132.00	10,0 %	5,1 %
1916-1920	80,368,000	3,261,204.00	4,0 %	1,7 %

Йос. Кашпар подає слідуєчу статистику розвиттю підприємства з 1914 - 1920-ий рік:

Ріки:	Акційний капітал:	Загальне майно:	Кредітори:	Дебітори:	Чистий зиск:	Дивіденд К. на акції:
1914	3.158.000	1.118.000	6.273.000	9.312.000	1309000	76.-
1918	4.000.000	482.000	31.964.000	20.811.000	2786000	100.-
1919	4.000.000	385.000	53.492.000	34.351.000	3474000	120.-
1920	6.000.000	3.718.000	130235.000	77.039.000	5925000	180.-

За час з 1871 - 1878 рік підприємство давало ледви 3-4 % дивіденду, за час з 1879-1903 рік вже біля 6-8 %, а далі % дивіденду росте в слідуєчий спосіб:

В році	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
	- 10	- 12	- 13	- 13	- 15	- 16	- 16	- 18	- 19	- 20	- 19	- 21	- 25	- 25	- 25	- 30	- 45
	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%	%%

Таким чином на 1921 рік, с.т. рік фузії т-во вступало з капіталом в 6,000.000 Кч., який складався з 15.000 акцій а Кч. 400.- і виплоченим дивідендом за попередній рік в 45 %, себ-то в дуже гарному стані. Доказом цього був також високий курс акцій Чесько-моравської як на Віденській так і на Празькій біржах. Так після Йос. Кашпара акції котірувалися:

На Віденській біржі до війни:

найвищий найнищий останній

р. 1912 - - 1900.-

На Празькій біржі після війни:

найвищий найнищий останній

р. 1919	6,450.-	4,800.-	6,450.-
р. 1920	7,300.-	4,590.-	5,000.-

КОЛЬБЕН. Про переддужеїну чинність Кольбена, як самостійне підприємство довідуємося, із його останніх розкішних каталогів де поруч із описами виробів подаються також і короткі змістовні відомости про виникнення і розвій т-ва, відомости зі справочників Йос. Кампара доповнюють цю картину.

Після згаданих джерел р. 1896 інж. Віль Кольбен заснував у Височанах біля Праги командітне товариство для виробу електричних машин та приладдя. Вироби фірми Кольбен, поміж якими вже й тоді були машини на трьохфазний ток і високе напруження користувалися завдяки своїй добротності вже від початку великим успіхом.

Швидко після того Живностенський банк у Празі заснував "Společnost pro elektřinu", котра перебрала на себе заклад Кольбена. Нове підприємство, яке весною 1897 р. почало працювати в своїй Височанській фабриці щось з 30-ма робітниками, швидко зростало й було літом 1898 р. перетворено в акційне т-во з основним капіталом в чотири мільйони К. піз назвою "Elektrotechnická akciová společnost drže Kolben a spol."

Через 10 років працювало там вже 800 робітників і урядовців. В 1911 р. акційний капітал був підвищений до 6,000.000 К. австр.

Про тодішню успішну працю фабрики свідчить ряд виконаних великих конструкцій і між иншим поставка р. 1899. пяти великих генераторів для центральної електричної станції головного міста Праги /в Голешовицях/. Рівнож доброю славою

тішилось підприємство й за кордоном. Доказує це ряд закордонних поставок. Так р. 1903 зроблено два велитенських генератори, найбільші тоді в цілій Європі, для Лондонської електричної станції; р. 1904. поставлено 5 подібних же машин для електрарні в Мадриті; потім ще р. 1903. поставлено повне обладнання гідро-електрарні для міста Lancaster на Тасманії /Австралія/, року 1906. обуродована гідро-електрарня для міста Burgos в Іспанії з пересічним напруженням в 33.000 v., яке було в ті часи найбільшим.

Підприємство зростало нормально шляхом повільного поширення. Фабрика, що з початку виробляла лише електричні машини й пристрої, поширювалася з часом новими відділами. Так було заведено згодом будування електричних кранів і підйомників, пізніше була заснована власна сталевня й відділ для конструкції водяних турбін. Фірма зробилася єдиним підприємством, котре поруч з електричним урядженням ставить таж водні турбіни з усім обуродованням, так що може провадити сама цілковиту будову водних електрарень. Власна відливарня й сталевня уможливають швидке виробництво потрібних відливних частин, також і з цього боку є т-во у вигідній ситуації, бо навіть і великі інші чеські підприємства цього роду не мають власних зливарень та відливарень, а тим більше власних сталевень. З часом були засновані дальші відділи, а саме: відділи для масового виробу інсталяційного матеріалу, відділ для будови прожекторів і нарешті відділ для виробництва серіями малих моторів.

З постійним поширенням виробництва зростало й число робітників, так що в 1921 р., с.т. після 25 річного існування підприємства мало вже 1800 робітників і 250 урядовців.

З фінансового боку ситуація т-ва за весь час, з 1890, до 1920 р. також постійно поліпшувалося.

Після Йос. Кампара курс акцій "Elektrotechnische akt. spol. drive Kolben a spol. v Praze" за час з 1909-1920 р. включно був слідующим:

Курс у Відні:

	<u>найвищий:</u>	<u>найнищий:</u>	<u>останній:</u>
в 1909 р.....	400.-	392.-	398.-
1910	479 1/2	398.-	472.-
1911	538 3/4	466.-	515.-
1912	519 3/4	397.-	442.-
1913	509 1/2	420.-	498.-

Після війни у Празі був:

в 1919 р.....	2,340.-	1,250.-	2,340.-
1920 р.....	3,540.-	1,905.-	2,580.-

*

ФУЗІЯ.

ЗАГАЛЬНЕ: В 1921 р. "První Českomoravská Továrna na stroje v Praze" по позиції голови її адміністративної ради відомого чеського техника й заслуженого промислового діяча інженіра Д-ра Богуслава Махіка вступила у фузію з "Elektrotechnickou společností dr. K. Kolben a spol. v Praze - Vysočanská", в котрій п. Махік також засідав у адміністративній раді.

ПРИЧИНИ Чеський професор інж. Jos. Fik-
ФУЗІІ. sa в своїй праці "Fuze a spase",
Прага, 1925, на стор. 9./ висловлює
думку що фузії акційних товариств бувають з
трьох головніших причин: внутрішніх, зовнішніх
та випадкових.

Внутрішні або торговельно-технічні причини
фузії суть, слідуєчі:

1/ усунути взаємну дотогочасну конкуренцію
двох підприємств одної галузі й в одному районі,
щоби ринок збуту рівномірно розподіляти та щоби
заощадити у видатках при продажу.

2/ Здешевити виробництво заведенням масово-
го виробництва у більшому розмірі, ніж це було
в дотогочасних поокремих підприємствах, техніч-
ний поступ можна краще використати при масово-
му й спеціалізованому виробництві.

3/ Завести мішане виробництво наслідком злит-
тя різнородних підприємств.

4/ Завести спеціалізацію у виробництві при
використанні особливих та сприятливих виробни-
чих умов декотрого із злившихся підприємств.

5/ Знести заклад уситуований менш сприят-
ливо.

Зовнішні або фінансові та правні причини
фузії після проф. Фукси слідуєчі:

1/ Перебрати підприємство функціонуюче успіш-
но але фінансово слабе.

2/ Злиття має бути зеднанням трестового ха-
рактеру.

3/ Покриття втрат з бухгалтерських зисків що виникають при фузії.

4/ Банки фінансуючі підприємство з непопулярними акціями примушують його злитися з підприємством, акції якого користаються більшою популярністю.

5/ Утворення тайних фондів.

6/ Попередити сварку із за сусідських відносин або із за уживання одним і тимже об'єктом.

7/ Заощадження на публичних податках.

До причин випадкових або спекуляційних він відносить такі коли злиття має бути фінансовою спекуляцією, щоби тим допомогти підприємству заборженому або шкульгаючому у виробництві.

Матеріали якими розпоряджаємо говорять за те що фузія відбулася головним чином із за причин внутрішніх, на другому місті стоять причини зовнішні.

Так інж. Мажік каже у своїх мемуарах /Див. Ing. B. Mansfeld: Zivotopisné raměti Ing. Dr. H. S. B. Maříka. сторн. 58./ що „Кольбеніві заводи виробляли дуже досконало й далеко поширені електричні потреби й машини, котрих Чеськоморавська не виробляла, але виріб яких в зв'язку з розвитком електротехніки в промисловості, мусілаб згодом завести і у себе.”

Тому було на часі для Чеськоморавської, на думку інж. Б. Мажіка, на об'єдно вигідних умовах злитися з Кольбен під новою спільною фірмою, ніж закладати у себе новий відділ згаданих виробів і вступати в гостру конкуренцію при загально несприятливих умовах збуту. /Внутрішні причини./

Здругого боку цього бакали фінансові кола - Жівностенський банк та багато акціонерів, що держали одночасно Кольбенівські й чеськоморавські акції. /Зовнішні причини./

СПОСІБ ФУЗІІ.

З огляду згаданих технічно-економічних, фінансових та правних вигод, по ініціативі інж. Мажіка відбулося одно-

бічне злиття - фузія цих двох підприємств. А саме при кінці 1921 р. "Elektrotechnická spol"... вступила до акц. т-ва "První Českomoravská..." або інакше кажучи Чеськоморавська перейняла на себе Кольбенівське підприємство.

На підставі ухвали надзвичайних загальних зборів акціонерів Чеськоморавської від дня 19 листопада 1921. її основний капітал з 6.000.000 Кч. був збільшений на 8.000.000 Кч. Нових два мільйона Кч. склалися з 5.000 іменних акцій по 400 Кч. кожна і були видані акціонерам Кольбенівського акц. т-ва в обмін за 15.000 400 коронових акцій цього т-ва, яке внесло до "První Českomoravské Továrny" все своє майно, в той спосіб, що за кожних три своїх-Кольбенівських акцій згадані акціонери одержали по одній акції "První Českomoravské..."

Т. ч. відбулася т. зв. "фузія без ліквідації т-ва" /Кольбенівського/, тому що ново емітовані акції були передані безпосередньо Кольбенівським акціонерам /а не Кольбенівському т-ву/, при чому Кольбенівське товариство відразу тим самим перестало існувати як самостійна юридична особа. Утворився трест наслідком "повного злиття бувших попередніх самостійних підприємств в одну єдину акціонерну компанію" /Проф. В. Тимошенко, стор. 140 - 141/.

Чеськоморавська перейняла всі активи й пасиви Кольбена; все його урядництво й робітництво перейшло на службу до Чеськоморавської а заклади Кольбенівського підприємства провадилися без ніяких змін далі.

Зміни статутів що виникли наслідком злиття обох підприємств, ухвалені на надзвичайних загальних зборах 19. XI. 1921. були затверджені міністерством внутрішніх справ дня 31. III. 1922 року.

Із адміністративної ради бувшого товариства Кольбенівського були кооптовані до адміністративної Ради Чеськоморавської три члени а саме: Др. техн. Еміль Кольбен, проф. інж. К. Новак та Jadr. Jarosl. Preisz - головний керівник і душа Жівностенського банку в Празі.

ЗМІНА ФІРМИ.

Негайно після закінчення фузії "První Českomoravská Továrna" законним шляхом змінила свою назву, а саме почала зватися "Českomoravská Kolben", акс.спол. з основним капіталом в 8.000.000 Kč., які склалися з 20.000 цілком сплачених іменних акцій по 400 Kč. номінально за акцію, при чому цей капітал, згідно ухвалі загальних зборів акціонерів т-ва міг бути збільшений по мірі зросту підприємства, випуском дальших 105.000 цілком сплачених іменних акцій по 400 Kč. аж до 50. мільонів Kč.

УВАГИ.

Стремління до фінансової та технічної концентрації в Чеській машинобудівельній промисловості змінивши з часом свій метод досягло всеж таки подекуди своєї чергової цілі.

З початку були невдачні спроби об'єднати по можливості всі або більшість значніших чеських машинобудівельних підприємств на засадах вільного, або тіснішого картелю, потім ця тенденція змінилася в стремління об'єднувати з початку більш тісно окремі близькі до себе персонально та технічно групи підприємств, утворивши з цих взаємодоповнюючих підприємств - трести, щоби потім легше досягти остаточне порозуміння між меншим числом, але сильнішими підприємствами.

Доказом цієї нової фази в історії розвитку чеської машинобудівельної промисловості є виникнення в р. 1921 тресту - Чеськоморавська Кольбен, в р. 1925 фузія "Шкоди" з Лаурін і Клементом" і т. д.

Переведення такого роду упорядкування чеської машинобудівельної промисловості значно облегчується приналежністю всіх цих т-в до промислового концерну Живнostenського банку в Празі, керівники якого могутньою та вмілою рукою поволі стараються впливати на раціональну, відповідаючу господарській ситуації, організацію Чеськословацької машинобудівельної промисловості.

ДОБА ПІСЛЯФУЗІЙНА.

ЗАГАЛЬНЕ. Під добом післяфузійною розуміємо період від менту фузії двох згаданих підприємств і прибрання Чесько-моравською нової фірми аж до 1925 року включно, себто описуватимемо сучасний стан тресту "Чеськоморавська-Кольбен"

СТАТИСТИКА розвою підприємства за роки 1921-1925 включно після Йос. Кашпара та звіту підприємства за 1925 рік виглядає так в Кч:

/Див таблиця на сторінці 29./

ПІДПРИЄМСТВО Згідно відомостям поданим в 1925 Р. в "Народніх Лістах" Ч. 102, від 13. квітня 1926 р. та звіту товариства за 1925 р. чистий чиск підприємства за минулий 1925 рік виносив 11,201.740 Кч. Дивіденду видано по 200 Кч. на акцію себто 50 %.

Дня 12. квітня 1926 р. як каже звідомлення відбулися чергові, 56 Загальні Збори акціонерів Чеськоморавської-Кольбен. На зборах були присутніми 68 акціонерів які заступали 19,128 акцій з 3,814 голосами. Збори відкрив президент адміністративної ради Др. техн. Бог. Мажік звітом за минулий рік. Згідно цьому звіту підприємство за відчитний 1925 рік значно зросло, розбудовалося й удосконалилося оборудовавшись новими машинами. Придбано у м. Берні будинок і заложено там автосправкарню. Закінчені були 110.000-вольтові замовлення для велитенської Ервеніцької електрарні, поставлено в Англії - в Вигу St. Edmund's, цукроварню, одержано великі замовлення для будови газовні в Міхлі /Прага/; фірма прийняла участь в електризації залізниць в Празі одержавши замовлення на 5 електровозів і частинну організацію тору та станції і т. п.

Роки	Акційний капітал:	Загальне майн:	Кредітори:	Дебітори:	Чистий зиск	Диві- денд на акц.	до % дивід. випла- ченого
1921.	12,000.000* 8,000.000	14742000	148194000	149255000	12862000	200	50
1922	8,000.000	20383000	104752000	115503000	11417000	200	50
1923	16,000.000	30559000	161335000	165381000	12111000	320	40
1924	16,000.000	33567000	153335000	168655000	11585000	190	47,5
1925	16,000.000	47814150	128261586	131729309	11201740	200	50 %

* / Включення при фюзіі 6,000.000 Кч. акційного капіталу Кольбена.

Після одноголосного ухвалення звіту за 1925 рік були також одноголосно прийняті проекти адміністративної ради про розподіл чистого зиску, виголошені п. Йос. Махачком.

Чистий зиск за 1925 рік

виносить..... Кч. 11,201.740.-
з доданням рештки зиску з минулого 1924 року..... Кч. 2,191.566,27

Складає разом Кч. 13,393.306,27,
які розподілено в слідуєчий спосіб:

в резервовий фонд, на тантієми адміністративній раді і нагороду керуючим директорам та ревізорам і їх заступникам... Кч. 1,760.261,-
на дивіденди та супердивіденди по Кч. 200 на акцію..... Кч. 8,000.000,-
на пенсійний фонд для урядовців та служачих..... Кч. 1,500.000,-
а решту Кч. 2,133.045,27 переведено було на новий рахунок.

Купон за 1925 рік число 55 був виплачений в розмірі Кч. 200. в касах Жівностенського банку в Празі та в його філіях починаючи з дня 13. квітня 1926 р.

До адміністративної ради були обрані виступаючі п. п. Др. техн. Бог. Махик, ком. радник Йос. Махачек та Ферд. Меллян; Ревізорами - пп. Ченек, Гевера та Яромір Махачек а заступником Отокар Свобода.

Після вичерпання денного порядку голова поділився з присутніми своїми думками про вигляди на майбутнє і закриваючи збори подякував за теперішні сприятливі результати діяльності підприємства членам адміністративної ради, дирекції, урядовцям та робітництву.

ПРАВНИЙ СТАН.

"Českomoravská Kolben, акс. spol. s Praze" є акційним товариством з необмеженим часом існування. Чинний нині статут товариства був урядово затверджений в Празі дня 31-го березня 1922 р. і обіймає послідов-

но відомости про: фірму, осідок та тревання товариства, оголошення, ціль товариства, акційний капітал, - з історичним оглядом поступних його змін від часів заснування "První Českomoravské Tovarů", акції, права акціонерів, про справування товариством, загальні збори акціонерів, адміністративну раду, правління, дирекцію, ревізійну Комісію, відчитний рік, білянси, чистий зиск, та дивіденди, фонди товариства, ліквідацію товариства та державний догляд.

МІСЦЕ ПОЛОЖЕННЯ.

Т-во має свій осідок на окраїні головного міста Праги - в Лібні та Височанах, себ-то там де містилися і попередні самостійні з фузіонуваші підприємства, які в свій час там розташувались з огляду на дешевші ґрунти і сприятливіші умови праці ніж в центрі міста. Там-же знаходяться і головніші заклади та канцелярії сучасного т-ва. Помимо цього т-во має право засновувати свої філії та заклади і в інших місцях краю та закордоном.

ЗАВДАННЯ.

Сучасне Т-во має своїм завданням згідно статуту, само або разом з іншими фізичними та юридичними особами й товариствами:

1/ утримувати в чинности, справляти, доповнювати, удосконалювати і по мірі потреби поширювати свої дотеперішні заклади в Празі /Лібнях та Височанах/ для виготовлення різних виробів /про які дивись у розділі "Вироби" /

2/ набувати водні сили для вживання їх для продукування електричної енергії, виробляти відповідні мотори, прогавати й розводити електричну енергію, переймати урядженні електрарні і провадити їх, виробляти всілякі потреби для ведення електрарень, електротехнічного промислу та закладів, набувати ці потреби й гандлювати їми.

3/ виробляти літаки, кораблі й всілякі вози /вагони/, чи то на своїй фабриці чи в приміщеннях приготовлених спеціально для цієї мети.

4/ будувати, уряджувати, набувати, продавати,

наймати та провадити скрізь фабрики і майстерні всілякого роду, потім копальні та металургічні заводи.

5/ торгувати власними або чужими виробами, згаданими в статуті товариства, рівно-ж й сировинами потрібними для їх виробу.

6/ набувати й збувати, наймати й пронаймати всілякі нерухомості й ґрунти для потреб власних, своїх урядовців й робітників.

7/ провадити та уряджувати всілякі будування для власних й чужих цілей, особливо урядовців й робітників.

8/ провадити яку-б то не було фабрику або майстерню уряджену нею або заосмотрену машинами, далі провадити всілякі праці різного роду й розміру й складні частини вищезгаданих виробів або до них приналежні або з ними й провадженням їх звязані.

9/ засновувати й провадити, наймати й пронаймати виключно для своїх урядовців й робітників кантини, склади, споживці товариства й виробництва харчів.

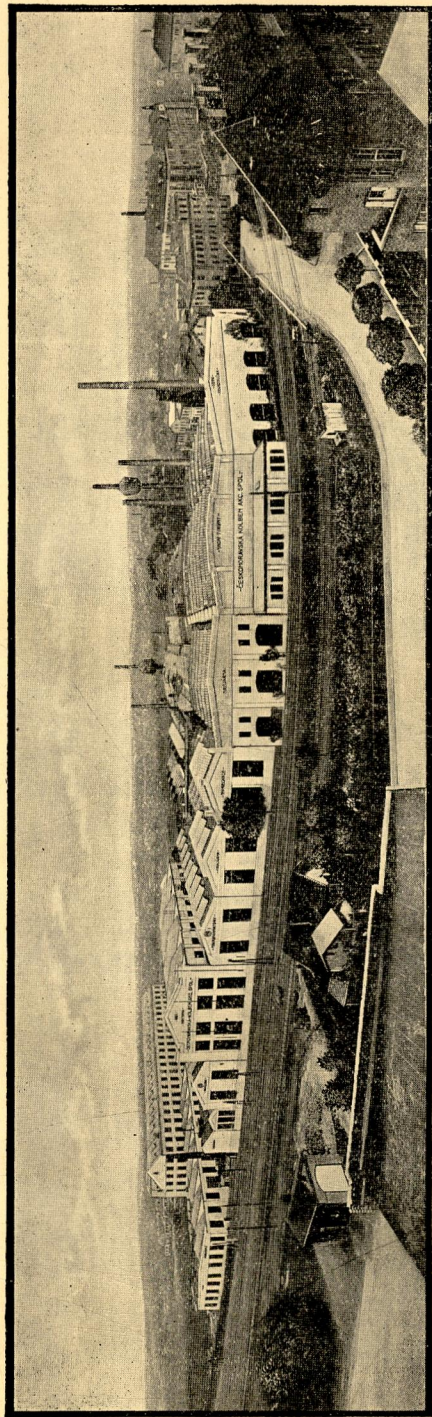
10/ одержувати, зужитковувати, відчужувати й передавати для вищезазначених цілей потрібні дозволи й уповноваження /концесії, патенти, ліценції, охоронні знаки, зразки і тп./.

ФІНАНСОВИЙ СТАН.

В жінці 1922 року акційний капітал з 8,000.000 Кч. був при у-часті Жівностенського банку*/підвищений на 16,000.000 Кч. безкоштовно за рахунок резервових фондів в той спосіб що кожна акція була підвищена номінально з 400 до 800 Кч. В 1924 році 800 чесько-коронові акції були обмінені на акції по 400 Кч. номінальних, так що за одну акцію в 800 Кч. дали дві по 400 Кч.

Таким чином нині основний капітал виносить 16,000.000 Кч. і складається зі 40,000 акцій по 400 Кч. кожна номінально. Акції введені і котируються на Празькій фондовій біржі.

*/ див. його з в і т за 1923 р., Прага.

ČESKOMORAVSKÁ KOLBEN, AKC. SPOL. PRAHA-VYSOČANY.

Курс на згаданій біржі на акції товариства був останніми роками за Мос. Кампаром слідуєчий:

В році: Найвищий: Найнищий: Останній:

1921	5580	3480	4980
1922	4800	3330	3950
1923*/	6780	3850	6210
1924**/	3640	2735	3520
1925	3895	3460	3740

КОНЦЕНТРУВАННЯ фінансове та технічне відбулося історично /оскільки нам відомо/ в той спосіб, що "První Českomoravská", як було вже згадано набувала кілька разів для різних цілей окремі підприємства, особливо цукроварні у свою власність і потім вразі потреби їх збувала.

Р. 1907 разом з фірмою F. Ringhofer зучаснилась у заснуванні автомобільної фабрики "Prážíská Továrna na automobily", а з 1-го січня 1909 р. перейняла всі фонди цього товариства на себе і зробила його своїм закладом.

Р. 1917 вступила членом з вкладом 500.000 Кч. до "Союзу Середнелабських Електрарень".

В такому стані р. 1921 з фузіонувалася з фірмою "Elektrotechnická zool. drve Kolben", перейнявши її до себе і після цього перетворилася в трест "Českomoravská-Kolben акс. zool. v Praze".

При фузії із фірми "Кольбен" були виділені два її заклади і протягом 1921 р. - 1925 р. створені з них два самостійні товариства з обмеженою порукою, контрольовані Чеськоморавською-Кольбен шляхом зучаснення значними коштами в їх основному капіталі.

Ці товариства: 1/ "Prážíská továrna na iso-
lační trubky" і 2/ "Prážíská továrna na počítad-
la." Перша фабрика виробляє ізоляційні трубки

*/ акція по 800 Кч. номінальних.

**/ акція по 400 Кч. номінальних.

та пресований ізоляційний матеріал, а друга електроміри. Згадані фабрики обслуговують своїми виробами, яко півфабрикатами, Чеськоморавську-Кольбен.

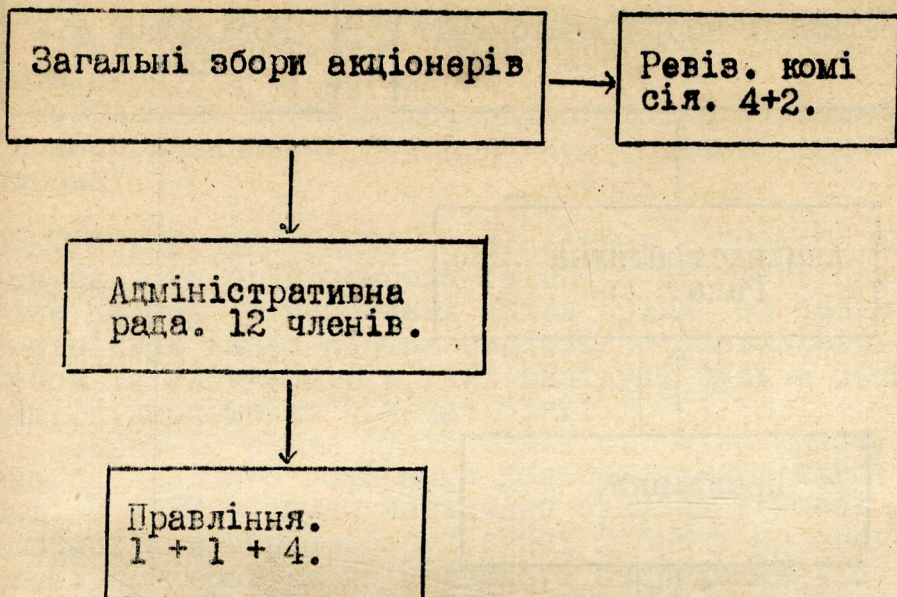
Контролюючи вищезгадані підприємства Чеськоморавська-Кольбен після Йос. Кашпара належить в свою чергу до концерну могутнього Жівностенського банку. Промисловий концерн останнього в 1925 р. складався більше як з 61-го промислового підприємства в галузях: цукроварській, металургічній, текстильній, хемічній, будівничій, транспорті і т. п. Жівностенський банк є також офіційним місцем платежів Чеськоморавської - Кольбен та фінансує останню.

КЕРУЮЧІ ОРГАНИ. Господарем підприємства є загальні збори акціонерів. Право голоса на них мають власники п'яти акцій. Збори відбуваються раз на рік і для догляду за веденням справ обирають "správní rada"*/ з 12 членів на п'ять років. Що року виступає із згаданої адміністративної ради одна третина її членів і обираються нові на їх місце. Збори адміністративної ради бувають звичайні чотири рази до року і надзвичайні по мірі потреби.

Безпосередньо веде підприємство правління, яке складається з голови і містоголови т-ва /голови і містоголови адміністративної ради/ та чотирьох членів. Адміністративна рада обирає правління що року.

Окрім того загальні збори акціонерів обирають на два роки ревізійну Комісію в складі чотирьох членів і двох їх заступників. Що року половина їх виступає і перевибирається. Все подане можна представити у виді схеми:

*/ в роді дозорчої ради.

ВИКОНУЮЧІ ОРГАНИ.

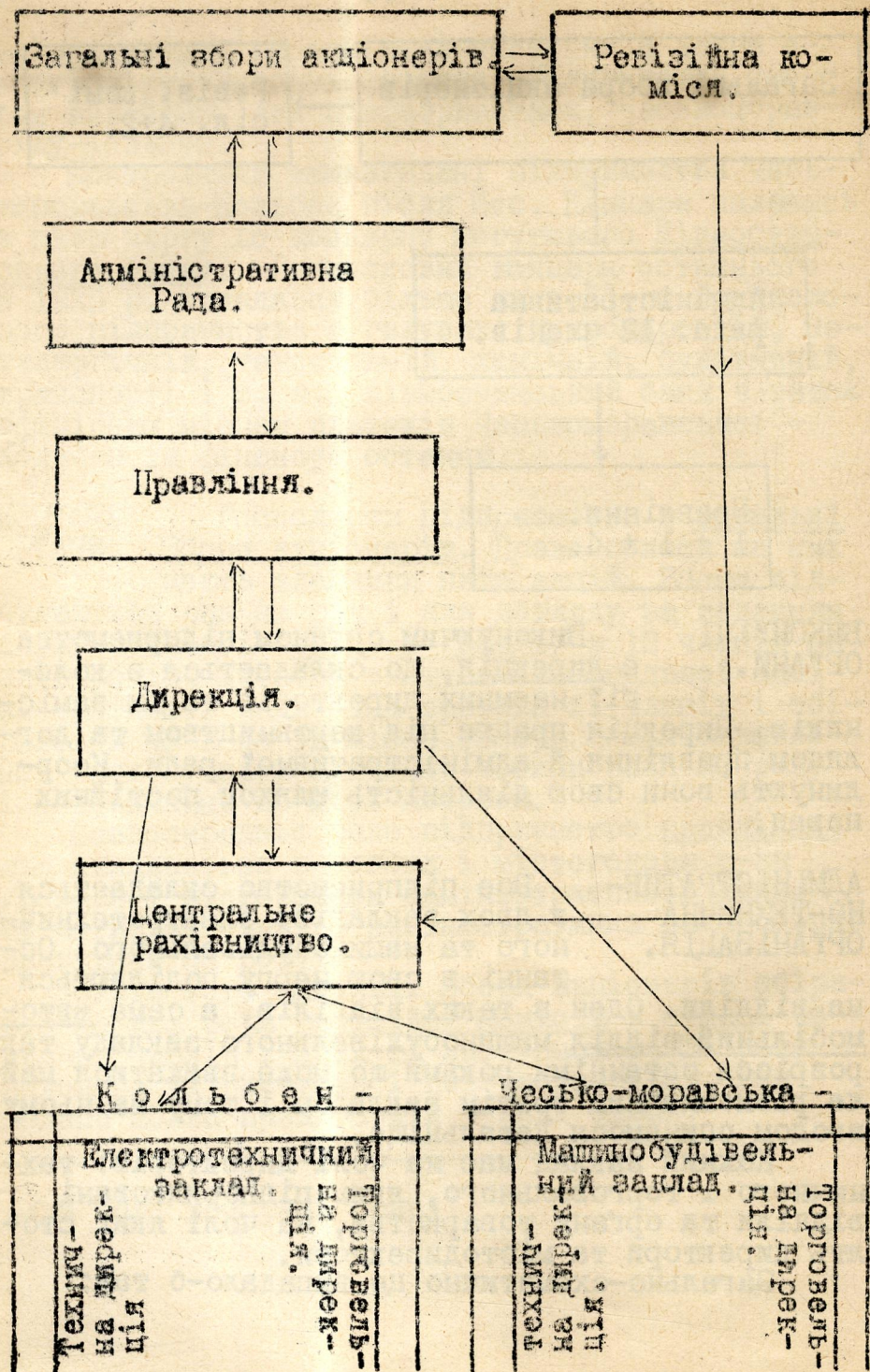
Виконуючим органом підприємства є дирекція, що складається з колегії наємних директорів та їх замісників. Дирекція працює під керівництвом та доглядом правління й адміністративної ради. Координують вони свою діяльність шляхом постійних нарад.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕХНІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ.

Все підприємство складається з двох закладів: електротехнічного та машинобудівельного. Останні в свою чергу поділяються на відділи. Один з таких відділів, а саме автомобільний відділ машинобудівельного закладу так розрісся останніми роками що може вважатися майже рівнозначним третім закладом і тому на ньому згодом спинемося детальніше.

Кожний заклад має на чолі директорів: технічного і торговельного, яким підпорядковані відділи та органи товариства, на чолі яких стоять директори та містодиректори.

Загально-схематично це випадало-б так:

Окрім того топографічно при торговельній дирекції машинобудівельного закладу "Чесько-моравський" знаходиться вказане Центральне рахівництво цілого підприємства яке з причин зручності функціонує під її доглядом.

Розглянемо детальніше, оскільки нам дозволяють матеріяли якими розпоряджаємо, кожний заклад окрема:

ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИЙ ЗАКЛАД складається з бувшого збудованого підприємства "Elektrotechnické spol. s r. o. Kolben" у Височанах /біля Праги/ за виключенням двох вищезгаданих відділів - ізоляційних трубок та електромірів, які виділені були в самостійні підприємства під-час фузії.

Зараз-же після фузії /1921 р./ було приступлено до дальшого поширення Кольбеновських майстерень. В 1923 р. було закінчено будування нової обширної і модерно-оборудованої фабрики на електричні пристрої аж до найвищого напруження 110 тис. V. Нині збудована нова велика монтовна великих машин 23 метра завширшки і заосмотрена двома електричними підйомниками уміщеними один над другим, з яких один має підйому здібність 80 тон. Ці дві нові майстерні уможливають будову машин і трансформаторів аж до найвидих розмірів.

Загальний вигляд закладу в його сучасному стані представлено на прикладеній фотографії.

Щоби забезпечити себе піввиробами заклад зучаснений фінансово й персонально у сусідній фабриці ізоляційних трубок та ізоляційного матеріялу, а також у фабриці на електроміри.

Заклад склав договір з товариством "Westinghouse Electric International Company" в Пітсбурзі /Пенсільванія - Спол. Штати Америки/, згідно-якому користується його досвідом та порадами в технічних справах.

Заснована лабораторія і провірочна матеріялів дає можливість працювати на наукових підставах, так що заклад що до досконалости виробів стоїть тепер на рівні з найбільшими закордонними заводами цього роду.

Нині заклад організований в той спосіб, що на чолі нього стоять директори: головний, технічний і тоговельний, яким підлягають відділи закладу, та його технічні й торговельно адміністративні органи, а самі вони /директори/ входять в склад дирекції підприємства.

Електротехнічний заклад складається зі сліду-ючих відділів:

1/ Зливарні й сталевні сірого та кованого чавуну. Тут робляться відливки з Сіменс-мартеновської сталі аж до 25.000 кг. ваги, для частин машин локомотив, гідравлических пресів на грубо, або цілком спрацьованих. Масовий виріб відливок з темпированого чавуну /сіменс-мартеновської печі/ для сільсько-господарських машин та іншої дрібної промисловости.

2/ Відділ для будови машин і трансформаторів. Тут виробляються машини всіх видів і різного розміру, динама, трьохфазні генератори, турбогенератори до 20.000 K.V. A., моторгенератори, конвертори, каскадні конвертори, мотори різної чинности, трансформатори чинністю до 20.000 K.V. A. і 110 тисяч V. напругення, олійові холодильники, фільтраційні олійові машини, провісочні трансформатори до 500.000 V., індукційні регулятори, залізничні мотори, електричні льокомотиви.

3/ Відділ для будови малих моторів - виробляє нормальні мотори всіх видів, одкритої, вентильованої або цілком закритої конструкції з власною або штучною вентиляцією. Проводиться виробництво серіями нормальних трьохфазних моторів. Швидкі мотори для приведення в рух помп і компресорів, електромобілі.

4/ Відділ для будовання електричних пристроїв - виробляє всі пристрої для високого й низького напругення, "zpojistec", контролори, samozsimné stykače, rychloregulátory, spínací olejové, з ручним або електричним виключенням й включенням. Maximální časová, zprétná, směrová i impedanční relais. Пристрої для копалень і фабрик вибухових матеріалів.

5/ Відділ для будови розводок і ведення проводів на далекі віддалення - виробляє цілковите

електричне урядження розводних станцій для великих виконів і напруження до 110.000 V., розводичі, розводні столи, стояни, розводні шафи, розводичі для контрольних і провірочних цілей і цейховень. Провадить будови примірних сітей для ріжного напруження аж до 110.000 V. і секундарних сітей згідно встановленій нормалізації. Провадиться будова найбільших модерних централей, пронаймання цілком уряджених гідроцентралів і станцій для переміни та трансформації току. Виконується організація передачі електричної енергії для велико- й малопримисловости та сільського г-ва. Виробляються електричні урядження для копалень, металургічних заводів, цукроварень, хемічних фабрик, текстильних закладів, а також електричні двигуни для підйомних машин, копальняних вентиляторів і водарень.

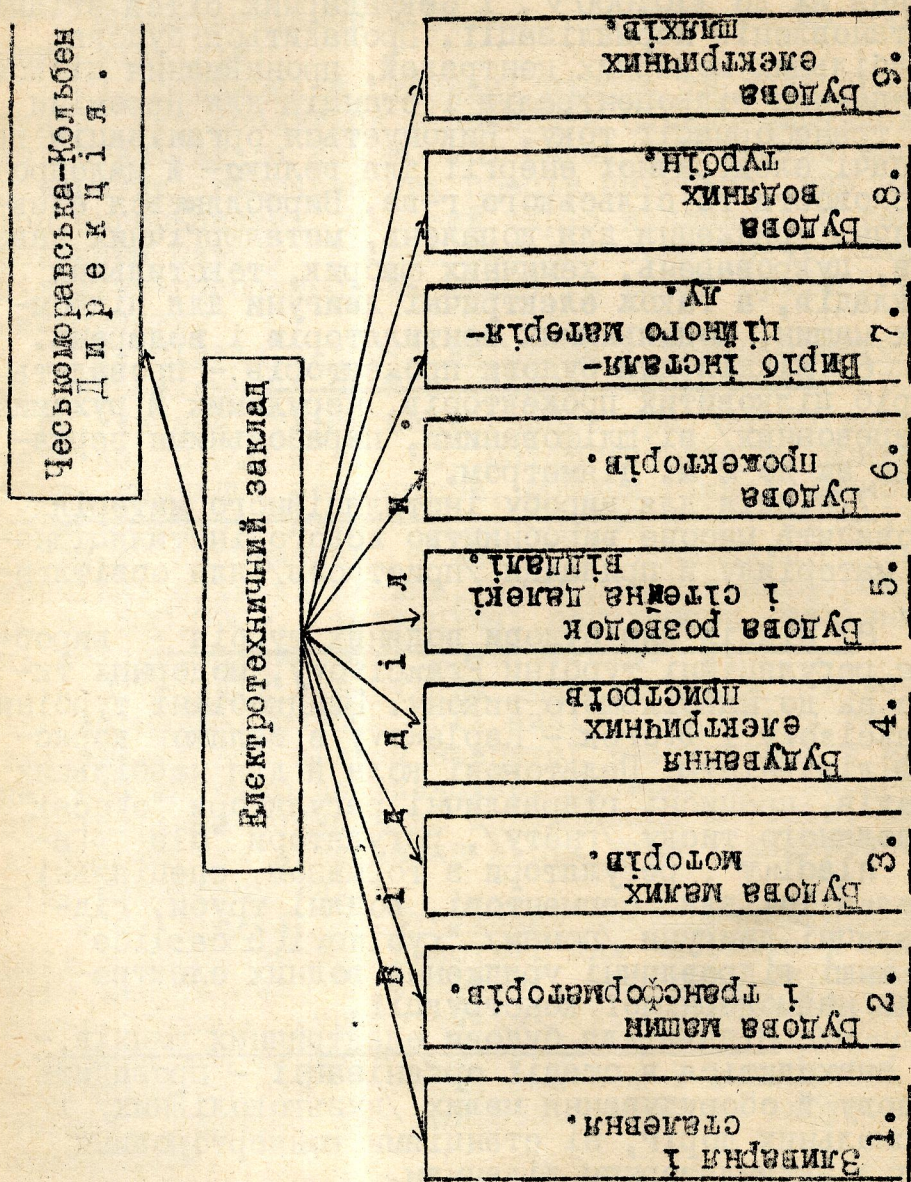
6/ Відділ для будови прожекторів - провадить виріб цілковитих прожекторів, нерухомих й рухомих /перевозних/ зі шліфованими, парабольними зеркалами аж до 2 м. діаметром.

7/ Відділ для виробу інсталяційного матеріалу - провадить масове виробництво всього інсталяційного матеріалу й приладдя /пристроїв/ для освітлення.

8/ Відділ для будови водяних турбін - виробляє регуляційні турбіни Francisovu, модерних типів аж до найбільшого викону. Пвидкобіжні турбіни Francisovu і Storek - Карлаову з великою корисною діяльністю, Пельтонові кола й для найбільших спадів, прецисні гідравличні регулятори "otoček" і водяного тиску /гнети/, регулятори "dle stavu hladiny", регулятори з тормазом, спеціальні "pozná ložiska" сегментові, водяні труби, гідравличні двигуни /помпи/ "rybinovité česlice" та інші гідравличні урядження водних електрарень наймодернішої конструкції.

9/ Відділ для будови електричних шляхів, - що знаходиться в стадії організації - провадить будову й оборудування малих /вузькоколіїних/ і нормальних доріг, зі станціями конверторовими або з акумуляторним діланням.

Схематично структуру закладу можна представити в слідує́ючий спосі́б:

Згадані відділи електротехнічного закладу обслуговуються технічними й адміністративно-торговельними функціональними органами які утворюють собою замкнене коло починаючи від накупку сировини й помічних матеріалів та кінчаючи продажом готових виробів.

Згадані органи підлягають головним технічному та торговельно-адміністративному директорам закладу. На чолі органів в свою чергу знаходяться директори та місто-директори в залежності від значіння органу в системі.

Виконавчі-технічні органи закладу по декуди повторюються у кожного відділу зокрема, /склади, майстерні і канцелярії майстерень і т.п./ Деякі з них, є спільними для всіх відділів електротехнічного закладу. Провірочна зокрема обслуговує також й інші заклади підприємства.

Натомість проектні, учетні калькуляційні та торговельно-адміністративні органи є спільними для всіх відділів закладу і обслуговують лише електротехнічний заклад, утворюючи з усіх його відділів одну органічну цілість, а саме:

1. Відділ - орган кореспонденції - секретаріят.
2. -"- поштової експедиції та архів.
3. -"- замовлень.
4. -"- учету й виплат заробітної платні.
5. -"- акордний.
6. -"- каса.
7. -"- персональний.
8. -"- калькуляції в широкому розумінні цього слова.
9. -"- ревізійний.
10. -"- доставок.
11. -"- прийомочний склад матеріалів.
12. -"- одправка дрібного інсталяційного матеріалу.
13. -"- відправка моторів.
14. -"- Пражська канцелярія - крамниця, склад виробів для продажу в центрі міста /Praha I., Národní*.25./

Площа фабричних ґрунтів електротехнічного закладу у Височанах досягає 364.213 м^2 ., а під будівлями знаходиться $33,961 \text{ м}^2$.. На закладі р. 1924 працювало поєверх 1.800 робітників та 250 урядовців, а нині вже /1. УП. 1926 р./ поєверх 2.200 робітників.

Розміщення фабричних приміщень, в яких знаходяться відділи та органи закладу на згаданій території видно з приложеного ситуаційного плану з поясненнями:

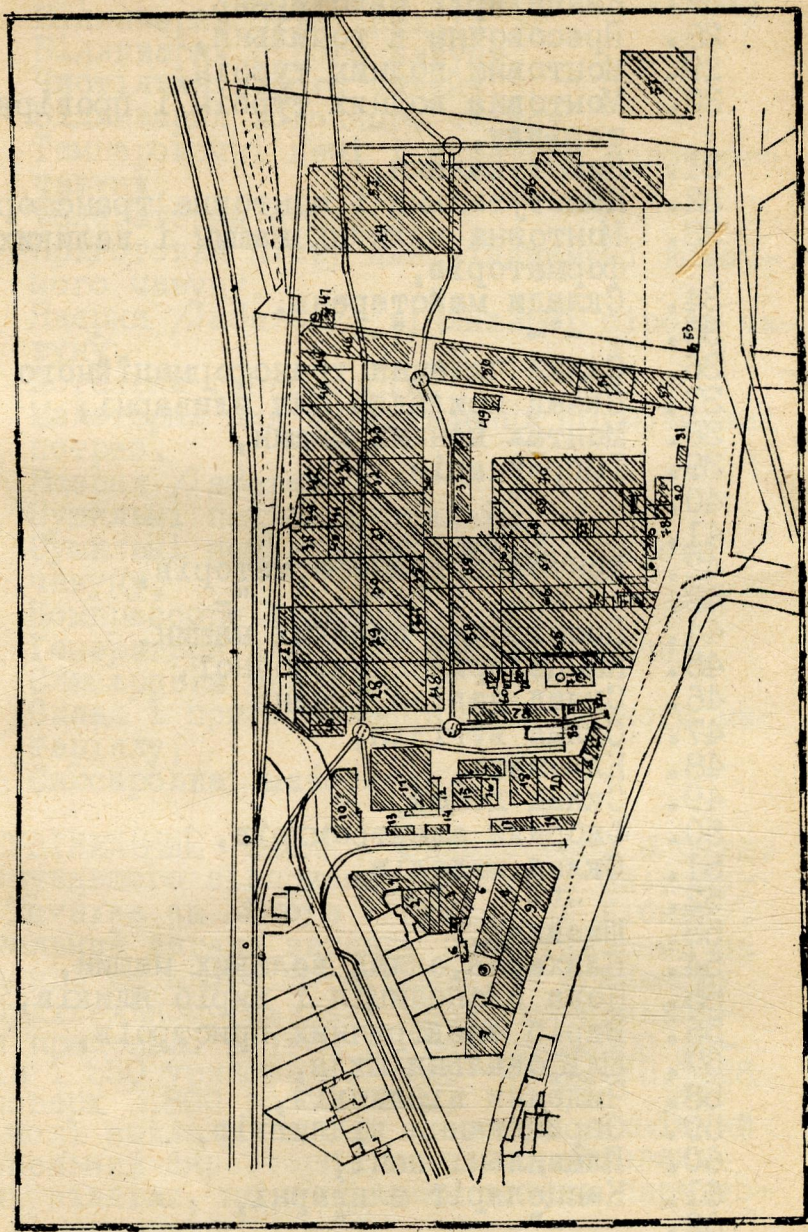
План на стор. 43.

Пояснення до ситуаційного плану:

1. Канцелярії,
2. Кантина,
3. Склад,
4. Склад,
5. Експедиція електроматеріалу,
6. Кльозети,
7. Фабрика для виробу електроматеріалу,
8. Фабрика для виробу пресованого ізоляційного матеріалу,
9. Фабрика для виробу ізоляційних трубок,
10. Канцелярії,
11. Котельня і машиновий відділ,
12. Майстерня фабрична,
13. Фабричний шпиталь,
14. Гараж,
15. Хемична лабораторія та провірочна матеріалу,
16. Склад монтажного начиння,
17. Гараж,
18. Приёмочний склад,
19. Регістратура,
20. Фабрика малих моторів,
21. Імпрегнація малих моторів,
22. Попа,
23. Охолоджуючі спєрудження,

Ситуаційний план
електроенергетичного заводу фірми Ческоморавська Жагбен
у Фіразі - Височанах.

-43-

24. Охолоджуючі спорудження,
25. Лакировочна,
26. Експедиція,
27. Канцелярії майстерень,
28. Пресовочна й точильня,
29. Монтовна водних турбін,
30. Монтовна водних турбін і провірка матеріалу,
31. Намотувальня,
32. Намотувальня і монтовна трансформаторів,
33. Монтовна великих машин і великих трансформаторів,
34. Склади майстерень,
35. "- "-
36. Склад чищення трансформаційного олію,
37. Склад приладдя для зливарні,
38. Монтаж менших машин,
39. Імпрегнація,
40. "-
41. "-
42. Монтовка трансформаторів,
43. "- "- "- "-
44. Провірочна великих машин,
45. Канцелярія провірочної,
46. Склад заліза, кузня.
47. Склад вугілля,
48. Кльозети,
49. Склад дощок,
50. Фабрика електромірів,
51. Склад моделей,
52. "- "-
53. Швейцар,
54. Бляхарня, склад великих машин,
55. Нова експедиція і виріб ящиків,
56. Виріб електричних пристроїв,
57. Шліфовальня скла,
58. Чищення відлитків,
59. Опрацювання відлитків,
60. Плавильні печі,
61. Канцелярії зливарні,
62. "- "-

63. Канцелярія зливарні,
64. Плавильні печі,
65. Мартеновські печі і відливарня сталі,
66. Відливарня білої сталі,
67. Відливарня сірого чавуну,
68. Чистильня сірого чавуну,
69. Відливарня ковочного чавуну,
70. Темперовочні печі і апретура ковочного чавуну,
71. Генераторна станція,
72. Приготівка піску для відливарні ковочного чавуну,
73. Ядерня /Jaderna/, відливарні сірого чавуну,
74. Котельня генераторів,
75. Майстерня для виготовлення формовочних потреб.
76. Ядерня /Jaderna/,
77. Сушильні печі для сталевні,
78. Сушильні печі для відливарні сірого чавуну,
79. Компресори й помпи,
80. Генератори для темперовочних печей,
81. Слюсарська майстерня,
82. Склад і приготівлення формовочного матеріалу,
83. Слюсарська майстерня.

МАШИНОБУДІВЕЛЬНИЙ ЗАКЛАД складається з бувш. з фюзіонувавшого підприємства "První Českomoravská Továrna na Stroje v Praze" /в Лібніх/.

Загальний вигляд закладу представлений на прикладеній до цього фотографії. В згаданому машинобудівельному закладі Чеськоморавської-Кольбен працювало в 1924 р. поверх 3.000 робітників і 550 урядовців. Нині /на 1. УП.1926 року/ поверх 3,800 робітників.

На чолі закладу стоять головний технічний і торговельний директори. Їм підпорядковані слідуєчі відділи, на чолі яких стоять директори або віцедиректори:

1. Льокомотивка Чеськоморавської є першою й найстаршою льокомотивкою в цілій Чеськосло-

вацький республіці. Є оборуодована для виготовлення парових і електричних паро- й електротягів різноманітних систем, розмірів й швидкості. Будує лъокомотиви й тендри для державних залізниць і малі та вузькоторові лъокомотиви для промислових й будівничих цілей. В серпні 1924 р. випустила зі своїх майстерень 1000-ну лъокомотиву. За час свого існування лъокомотивка виготовила паротягів 62-х типів.

Поруч із лъокомотивами будує цей відділ парові вальці /катки/ для укочування шосейних та ґрунтових шляхів та до них розривачі патенту "Reinhold Bobbe" для зоривання шляхів перед укочуванням.

2. Відділ цукроварських машин - є найстаршим відділом в "Чеськоморавській-Кольбен" і займається виробленням цукроварських машин та цілковитим машиновим оборуодованням цукроварень. Цукроварські машини С. М. К. вже за довго перед війною були відомі й на Україні, бо фірма оборуодувала у нас цукроварні в Ольховатці, Друшковцях, Наталовці, Сидиривці, Райгороді, Тлумачу, Оришіві, Крутвицях, Цибульові, Яльтушкові, Саниках і багатьох інших місцях.

Оскільки в цукроварстві відограє скрізь головну ролю водна пара, то відділ останніми часами виробляє особливі парові машини на 22 атмосфери тиснення.

3. Відділ загальної машинерії, тісно зв'язаний з цукроварством й іншими галузями промисловости. Відділ займається виробництвом особливих парових машин аж до 22 атмосфер тиснення, головним чином як було вже згадано для цукроварень а од р. 1912 виробляє Дізель-мотори і всіляку иншу машинерію.

4. Відділ парових котлів. - Цим займається заклад від самого початку свого існування і постачив вріжні підприємства протягом своєї 50-літньої діяльности поверх 2,000 парових котлів всіх уживаних систем від найпростішших до найскладніших. Відділ будує також водяні і газові басейни - резервуари, труби, до найвищого тиснення, котли для цілей хемичних, перегрівачі, економізери і т. п. Має патент

і виробляє модерні котли "Sladeka". Виробляє механічні рушті значки "Vulkan-Stoker", на яких можна спалювати вугляні відкидки, наслідком чого досягається економія в паливі та виробництві найвищого ступення.

5. Мостарня - була заснована року 1887 і перейняла при цьому весь машиновий інвентар як і багатий архів від бувш. мостарні в Кладні, котру була заснувала в р. 1867 "Prážská železářská společnost" і котру знесла в 1886 році, керуючись думкою, що металургічні заводи мусять виробляти лише півфабрикат а далше його опрацювання залишити иншим галузям промисловости. Відділ займається будовою залізних мостів, залізнодорожних й звичайних, залізних вех, конструованих з залізних ферм, виставочних палаців, фабрик, галь - де потрібується покрити велитенські площі дахом з залізних конструкцій, залізні рухомі водянні запруды різних систем та язи.

6. Пивоварство й холодильники. Цей відділ виробляє всілякі машини й пристрої для пивоварів й особливо холодильники. З бігом часу відділ спеціалізувався на виробництві охолодження аміаком компресної системи.

7. Відділ центрального опалення й вентиляції. Р. 1885, обсяг діяльності закладу був поширений заснуванням самостійного відділу для будови центрального опалення й вентиляції. Ця галузь до того часу зовсім не існувала в Чехах. Перше центральне опалення оборудувала Чеськоморавська-Кольбен в "Národní divadle" та "skót mlékárna" в Празі. Згодом справа удосконалювалася й перейшли від опалення нагрітим повітрям, до опалення парового й водяного і нині це робиться згідно останнім вимогам часу. Між иншим Ч. М. оборудувала центральне парове опалення у відомому "Obecním domě" головного м. Праги.

8. Відділ підйомників, кранів та повітряних залізниць виробляє всі пристрої й обладнання для доставки матеріалів, крани всіх

видів, висячі електричні залізниці для перевозки вугілля, коксу, руди, попелу, глини і т. п., висячі ланцюгові дороги системи W.-B.-K. для самої різноманітної доставки, потім крани для нагрзуки й розгрзуки та інші допоміжні пристрої для майстерень та паровичень. Окрім того відділ виготовляє всілякі види особових і вантажних ліфтів, підйомників згідно вимогам найновішої техніки.

Цей-же відділ займається також й будуванням театральних сцен з боку механично-залізних конструкцій та в протипожежних цілях. Відділ, перевів такі праці р. 1924 р. у відомому "Národním divadle" в Празі і тепер підготовляє подібну-ж реконструкцію для "Stavovského" та "Vinohradského městského" театрів у Празі.

9. Автомобільний відділ - займається виробництвом різних типів особових та вантажових автомобілів. Цей відділ останніми роками так розрісся й набрав такого значіння, що спинемося на ньому окремо далі детальніше.

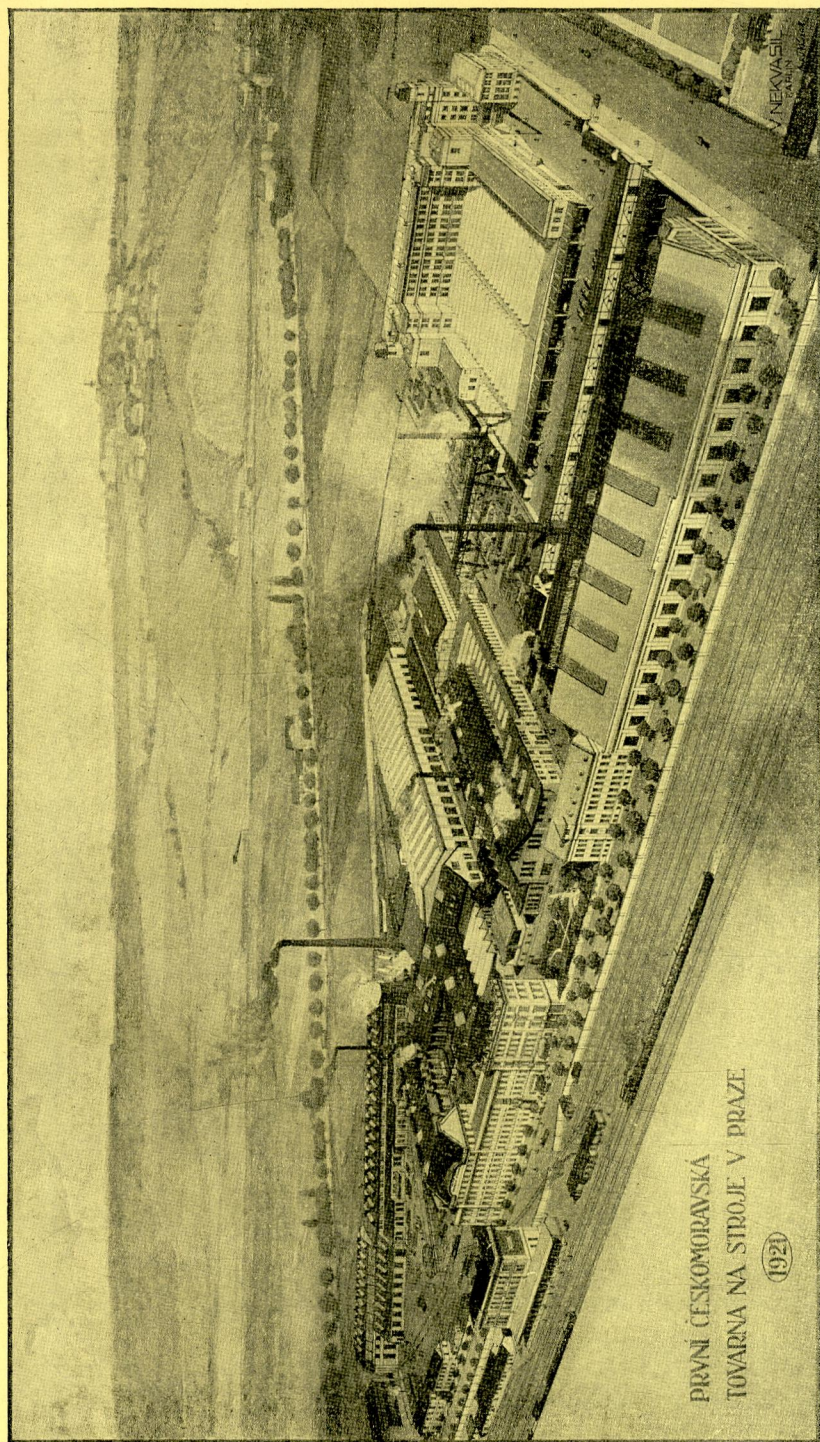
Схематично структуру машинобудівельного закладу можна представити схемою на стор. 49.

Згадані відділи машинобудівельного закладу обслуговуються технічними й адміністративно-торговельними функціональними органами, які утворюють собою замкнене коло починаючи від накупі сировини й помічних матеріялів та кінчаючи продаком готових виробів.

Згадані органи підлягають технічному та торговельно-адміністративному головним директорам закладу. На чолі них в свою чергу знаходяться директори та місто-директори в залежності від значіння органу в системі.

Виконавчі-технічні органи закладу подекуди повторюються у кожного відділу зокрема а деякі з них є спільними для всіх відділів.

Натомість учетні та торговельно-адміністративні органи є спільними для всіх відділів закладу, /окрім автомобільного/, утворюючи з них в цьому відношенні одну органічну ці-

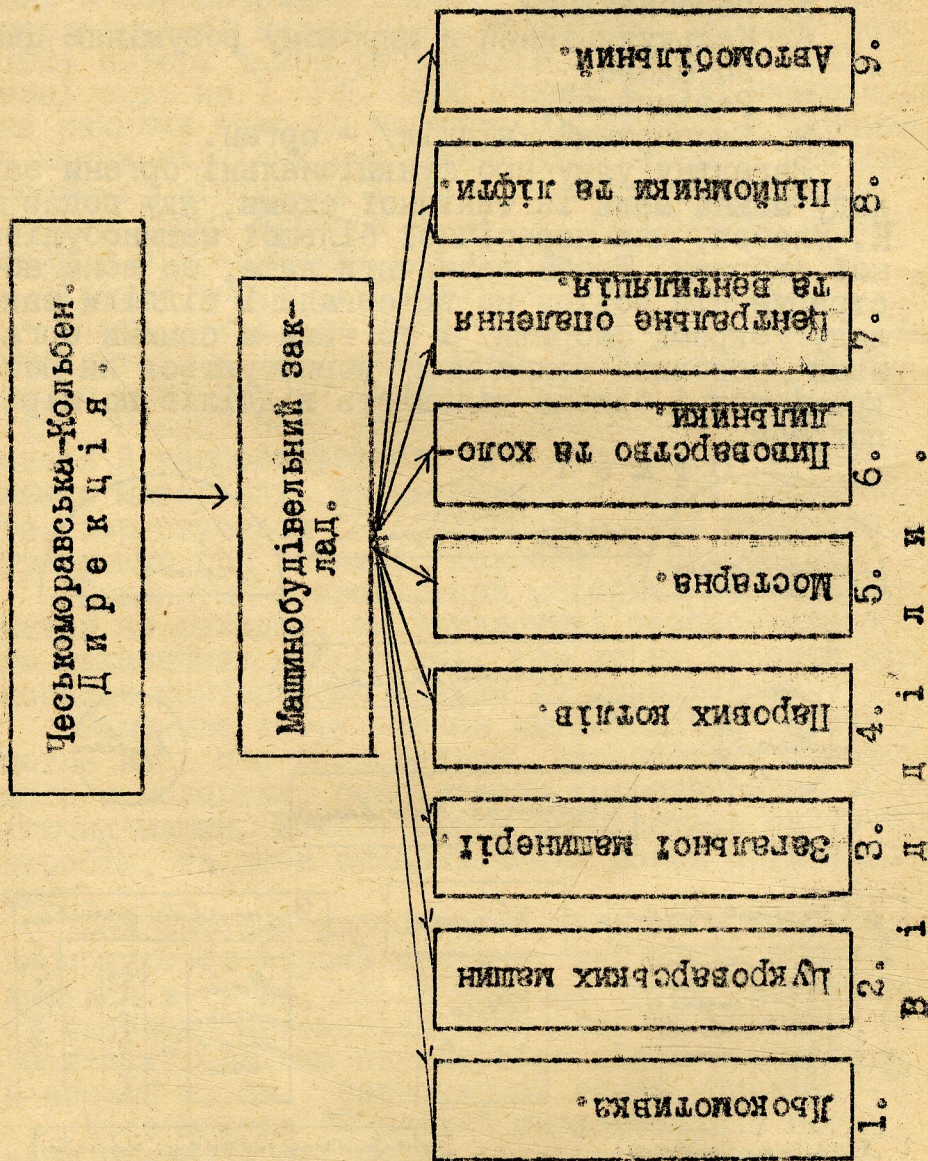

PRVNÍ ČESKOMORAVSKÁ
TOVARNÁ NA STROJE V PRAZE
(1921)

ČESKOMORAVSKÁ KOLBEN, AKC. SPOL. PRAHA-LIBEŇ.

Схематична структура машинобудівельного
закладу:

лість.

До таких спільних органів відносяться.

1. Кореспонденція - секретаріят,
2. Експедиція - архів,
3. Вирахування й виплата заробітної платні,
4. Каса,
5. Персональний,
6. Калькуляційний в широкому розумінню цього слова,
7. Ревізійний,
8. Експортний /відділ/ - орган.

Загальну уяву про функціональні органи закладу можна мати із типічної схеми, яку подає п. К. Млабек, для пересічної більшої машинобудівельної фабрики. Треба зазначити лише, що вона абстрагує від поділу на вищезгадані відділи закладу /окремі фабрики/ і що тими-ж самими органами /особливо технічним/ користуються як поокремі так і більша кількість відділів по мірі потреби.

О т ж е :

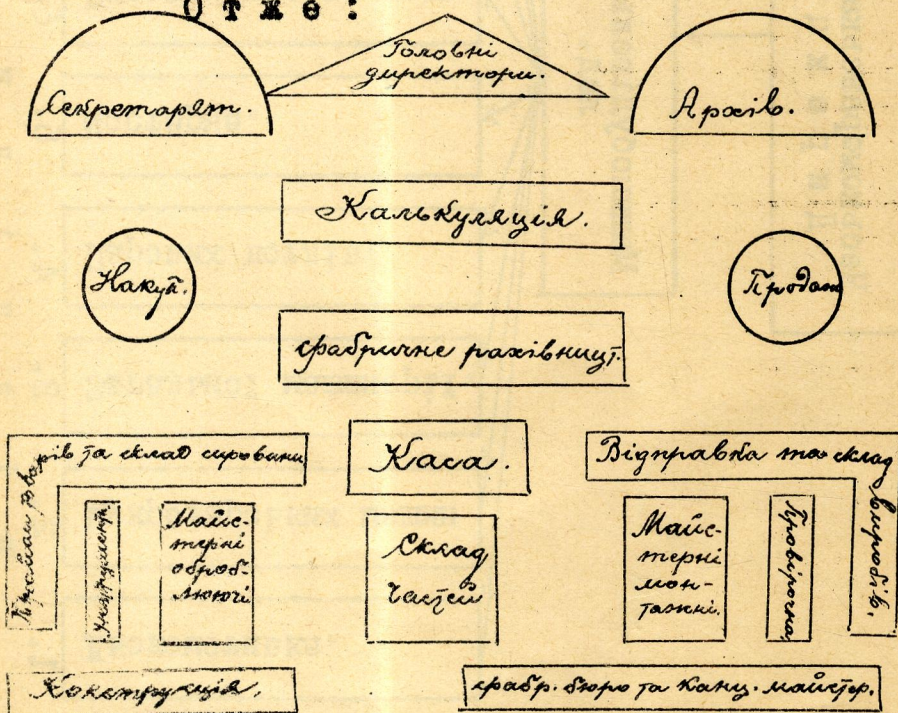

Схема п. К. Млабека організації середніх розмірів машинобудівельної фабрики з вироботою сервісних.

АВТОМОБІЛЬНИЙ ВІДДІЛ машинобудівельного закладу складається з колишньої дочерньої автомобільної фабрики "Прага", яка належала "První Československé Kolben". Нині уявляє собою один з найбільших й найзначніших автомобільних закладів Чеськословацької Республіки. Працювало в ньому року 1924 поперх 1.200 робітників і 150 урядовців, а нині с.т. на 1. УШ. 1926 поперх 2.300 робітників, не рахуючи того що частина робітників є зайнята в інших відділах матірнього підприємства при сировинах, відливках і т. и. працях для автомобільки. Інші заклади Ч. М. К. виробляють сировину й півфабрикати для автомобільки, так що в більшій частині підприємство є автаркним.

Лише деякі предмети, занадто спеціальні, замовляються у найкращих фірм закордонних. Матеріал що прибуває до автомобільного /і інших/ відділу "Прага" перш усього приймається, перевіряється й випробовується. Для детального випробування матеріалу, як механічного так і технічного, користується "Прага" провірочною станцією урядженою при закладі "Кольбен" у Височанах.

Прийнятий і провірений матеріал переходить на склади, що прилягають безпосередньо до механічних майстерень, так що зі складів він попадає найкоротшим шляхом до опрацювання.

Машинове обладнання автомобільки "Прага", котре весь час поширюється, складається здебільшого з модерних, спеціальних американських оброблюючих машин. Велика увага звертається на точність виробів, та щоби складні частини могли бути заміняними.

Вся система виробництва полягає в тому що виробляються окремі частини, які потім змонтовуються в групи, після чого ці групи /або складні частини/ автомобіля приходять до монтажу "Chassis", де вже складається цілий автомобіль в спосіб т. зв. безконечної ленти /бинди/.

Весь монтаж "Chassis" складається з багатьох операцій слідує одна за другою, причому поступово автомобіль, ще без резин на ко-

лесах, посовується по шинах /рельсах/ від одної операції до другої, поки не вийде цілком готовий..*/

Цей спосіб автомобільного виробництва є за Махачком першим в Чехословаччині.

Після виготовлення автомобілі перевіряються як на вулицях, так і в спеціальних приміщеннях.

Загальний вигляд відділу представлений на приложеній фотографії. Що-ж торкається адміністративно-організаційної справи то на чолі відділу стоять як і в інших відділах технічний та торговельний містодиректори. Ці директори /або містодиректори/ знаходяться під началом у відповідних директорів закладу чесько-моравської, що пояснюється ще колишніми відносинами дочернього підприємства до матірнього.

Відділ складається зі слідуєчих головних технічних органів:

1. Автомобільного - де виробляються всі частини автомобіля, з монтовуються в групи й переводиться монтаж "Chassis".

А в т о м о б і л і виробляються як особові, так і вантажні.

До перших відносяться значка "Grand", "Alfa", "Piccolo", "Mignon".

Вантажні автомобілі є типу "L", на 3.000 кг., "N" - на 5.000 кг. і "Q" - 5.000 кг., та "AN" - на 3.000 кг.

Окрім того виробляються автобуси на 40 осіб і т. зв. вантажні авто-потяги значки "N"+"Q" носністю в 10 - 12 тон.

Помимо цього заклад виробляє ще й моторові двигуни "Praga".

Потім виробляються рухомі електричні центральні на автомобілях і майстерні-автомобілі переважно для військових цілей. За детальним описом відсилаємо до розкішних каталогів Чеськоморавської Кольбен.

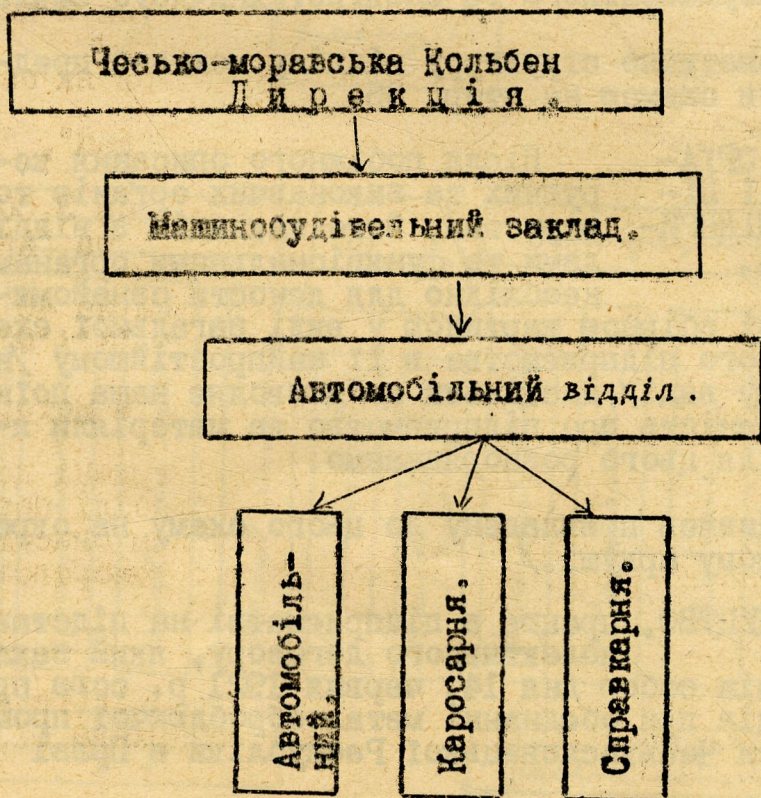
* / Див. Dr. Ing. Carl Köttgen: Das Wirtschaftliche Amerika. Berlin. 1925. сторінка 31, 150.

2. Каросарня - де виробляються й опрацьовуються кароси.

Зі збільшенням продукції відбулися значні зміни в каросерії. Сучасні каросарські майстерні вже є за тісні й будуть поволі забиратися під виробництво "Chassis", а одночасно підготовляється будівання нової великої каросарни. Вже тепер вивчаються й заводяться нові виробничі процеси, голов-но в лакуровочній, щоби досягти не тільки швидко-го поступу в праці, але й якісно кращої праці.

3. Справкарні. Поруч з дотеперішніми майстерня-ми була побудована нова, модерно-оборудована справ-карня автомобілів "Praga", обладувана всіми допо-мічними засобами для ремонту автомобілів, котрі у-можливають не тільки швидко але й точне пере-ведення ремонту.

Схематично технічну структуру відділу можна представити так:

Технічні органи.

Згадані технічні органи доповнюються іншими функціональними органами і разом з ними утворюють замкнене коло.

Нижчеподані органи підлягають тогочасно-адміністративному директорові закладу Чесько-моравської, який для цього на місці має свого заступника, це слідуючі:

1. Кореспонденція - секретаріат,
2. Експедиція - архів,
3. Накупний,
4. Вирахування й виплата заробітної платні,
5. Каса,
6. Калькуляційний в широкому розумінню,
7. Ревізійний,
8. Склади,
9. Відділ продажу.

Решта органів є спільними з іншими відділами машинобудівельного та електротехнічного закладів.

Схематично структуру відділу можна-б представити схемою на стор. 55.

СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА.

Після побіжного описання керуючих та виконавчих органів товариства, його закладів з відділами та функціональними органами необхідно для ясности ознайомитися зі збірною картиною у виді загальної схеми всього підприємства в її найпростішому /неповному виді/ наскільки це дозволяє наша поінформованість про підприємство та матеріали якими для цього розпоряджаємо.

/ Дивись прикладену до цього схему на окремому аркуші./

РОБІТНИЦТВО, працює в підприємстві на підставі колективного договору, який заключили між собою дня 14. червня 1921 р. союз працевластців при об'єднанні металооброблючої промисловості Чеськословацької Республіки в Празі і

Приблизна організація автомобільного відділу "Прага".

Директори.

Секретаря-
Кореспонденція

Архів -
Експедиція

Калькуляція.

Накуп.

Справління
радіоустрою

Продан.

Прійняти товари і склад сировини.

Інструментарна

Всеребріювані майстерні

Склад частин.

Монтажні майстерні.

Склад комплектів частин

Монтаж "Chassis"

Каросарна.

Пробірна.

Склад готової продукції.

Каца

Експедиція та

Конструкції

Справління зброї та калібрів майстерні.

робітничі організації: "Металооброблюча Єднота" та "фахове об'єднання чесько-словацьких працівників по металу" та послідуєчих доповнень до нього.

Договір обіймає собою основні положення, пояснення до нього, норми платні, /які тепер вже пристосовані до сучасних вимог/, список фірм на які розповсюджується чинність договору /до 50 фірм, / положення про робітничі комітети, пояснення до цього, робоче положення та пояснення до нього.

РОБІТНИЧА ПЛАТНЯ.

За даними кол. Д-ра Прибитківського робітнича платня виплачується в двох формах: погодинний та акордовий. За особливу пильність та солідність видаються премії. На фабриці встановлений 8-и годинний день праці, але дозволена також і над-часова праця. В обох випадках, с.т. погодинний та акордовий праці, до основної платні даються так зв. добавки на дорожнечу.

У погодинній праці така о с н о в н а платня за годину: /данні р. 1925./

робітників	в 1. році по виученню	платять	Кч. 1
"	2	"	" Кч. 1,16
"	3	"	" Кч. 1,30
"	4	"	" Кч. 1,46
"	5	"	" Кч. 1,60
"	після 5 літ	"	" Кч. 1,74
"	" 7	"	" Кч. 1,88
"	самостійному особливо кваліфікованому	"	Кч. 1,96
робітн.	самостійним старшим	"	Кч. 2,02
"	переднім	"	Кч. 2,10

До основної годиниової платні добавляється ще на дорожнечу за годину в такому розмірі:

робітників	в 1 р. по виученню	Кч. 1,--
"	в 2 р. "	Кч. 1,08
"	в 3 р. "	Кч. 1,14
"	в 4 р. "	Кч. 1,18
"	в 5 р. "	Кч. 1,24
"	після 5 літ	Кч. 1,30
"	після 7 літ	Кч. 1,36

самостійні особливо кваліфіковані....	Кч.	1,38
"- старші.....		1,42
"- передні.....		1,44

При праці акордній заручається робітником при нормальному виконувannya найменше о 10% більше, чим складає його основна платня, без додатків на дорожнечу, яка виключується окремо погодинно незалежно від роду праці.

За надчасову працю дається за перші години доплата 50 %, за дальші 100 %; ці доплати вираховуються із основної платні і додатків на дорожнечу. Нічна праця оплачується окремим звищенням.

Платня дається завше зі спізненням на тиждень.

КОНТРОЛЯ фактично одпрацьованого часу або перебування робітника на фабриці протягом дня переводиться автоматичним способом: кожний робітник має своє число та картку, т.зв. "піхачку".

Робітники входять у фабрику через спеціальну вхідну кімнату де мається механичний годинник: проходячи встромяють картки в годинник, який зазначає на них годину й мінути появилення робітника на фабрику. Виходячи з фабрики робітник знову штампує картку і залишає її в призначеному для неї місці в проходній кімнаті. В кінці тижня заповнена картка замінюється новою.

/Див. зразок картки на стор. 58./

**ПІДРАХУНОК
ТА ВИПЛАТА
ЗАРОБІТНОЇ
ПЛАТНІ.**

На підставі згаданих піхачок та акордових бон до виставляється в майстерні складається тижнева виплатна відомість.

Підраховні й доповнені на підставі бон та проконтрольовані картки поступають уложені за порядковими числами до машиністок, які за допомогою пишущих машинок системи Еліотфішер виготовляють згадані виплатні відомости.

Зразок картки - "п і х а ч к и".

За 41-ий тиждень до 12. 10.

1925,6 год. рано:

2.300

2.300. Шафаржік.

Деня	I.		II.		Перерва.		Всього
	Крмій	Р.Діт.	Крмій	Р.Діт.	Крмій	Р.Діт.	
Понед.	7.50	12.00	13.00	18.00		.	8
Вівтор.							9
Среда							9
Четвер.							9
Пятн.							8
Субота							10
Неділя						5+	5
Основна плата			111	30	209. норм. плат.		48
Додаток на Дорожн.			81	36	"- з 50%		3
за зверхурочку			7	35	" з 100%		2
					Разом		53
Крмій			10	~			
Дітні з поперед. тижня			-	75			
Дітні з поперед. тижня.	{ Казахвоних 7.20						
	{ Дітні						
	Нс.						
	Нс.						

Виплатна відомість тиждень від до

Платня.	224,56
Доставка на до- рожнючу.	66,24
Доставка по ш. за год. зверк.	3,00
Преніт.	232,88
Річне	
Ліпні з попе- редн. тижня.	43
Внесок в касу хворих.	7,20
Податки.	10,00
Річні утри- мання.	
Ліпні.	71
Виплачується.	507,00
Ч. подільника.	1188
нормально	48
надчасових	3
Серед.	
Прізвисько.	Харган, Я.
Землітки.	

В машинку системи Елліот-Фішер одночасно закладаються: аркуши чистого паперу розміру виплатної відомості, перебивний папір і поверх нього розграфлений чистий бланк відомості. Після виготовлення відомості перевіряються і суми належних платень переносяться з них на іменні конверти робітників. Білі копії відомостей розрізаються на стрічки й вкладаються у відповідні конверти робітників. Після цього відомості з заповненими конвертами передаються в каси, які вкладають до конвертів гроші.

Праця по підрахунку належної за тиждень платні, виготовленню відомостей та конвертів триває з понеділка до четвер-

га виключно. В четверг всі матеріали передаються в каси.

Що п'ятниці, після півдня, урядовці заробітної канцелярії забирають з кас металеві, зачинені на замок скриньки, з грошовими конвертами і списками до них і в супроводі представників від робітників розходяться по платіжним участкам. Різні цехи мають різну кількість участків в залежності від їх розміщення та кількості робітників. Рівно в 4 год. дня, коли кінчається праця, в присутності майстра і представника від робітників урядовець викликає по прізвищам робітників і протягом кількох хвилин роздає грошові конверти.

З платнею службовцям відбувається що два тижні подібна процедура: складається відомість з трохи відмінною рубрикацією, розрізуються білі аркуші на стрічки, що вкладаються в конверти з грошима, які урядовці каси розносять по бюрох і віддають на руки дотичним службовцям.

Все це відбувається акуратно, тихо й швидко. Помилки майже не бувають, а в разі потреби вони дуже швидко й легко виправляються відповідною допискою, або списанням підчас слідуючої виплати.

КІЛЬКІСТЬ РОБІТНИКІВ. Всього в Чеськоморавській Кольбен працювало в 1925 році поперх 4.800 робітників та поперх 800 урядовців, при чому по закладах вони розподілялися так:

у Кольбена	1.800 роб.	+ 250 уряд.	$\frac{250}{1.800} \approx 14\%$ уряд. до роб.
в Чеськомор.	1.800	+ 400	22
в Автомоб.	1.200	+ 150	12,5
Разом	4.800	+ 800 персічно	16,6 %

На 1. VII. 1926 р. працювало вже понад 6.000 робітників, які були розподілені приблизно в слідуючий спосіб:

На електротехнічному закладі -	2.200	роб.
На машинобудівельному -	3.800	роб., з
них на автомобільному відділі-		
працювало.....	2.300	i
на інших разом.....	1.500.	

СОЦІАЛЬНЕ ОПІКУВАННЯ.

Про постановку соціального опікування в Чесько-моравській - Кольбен дізнаємося з тої-ж праці п. Йос. Махачка, але переважно лише на її машинобудівельному закладі, с.т. що до колишньої "První Českomoravské Továrny", а про електротехнічний заклад згадуватимемо лише при нагоді.

Після Йос. Махачка, Чесько-моравська-Кольбен являється одною з перших фабрик, що пішла на зустріч робітникам і урядовцям в їх стремлінню бути забезпеченими підчас хвороби та нездібності до праці, не лишаючи на стороні вдів і сиріт. Під цим зглядом вона навіть випередила закон, який щойно пізніше вкладає обов'язок на фабрику дбати про соціальне забезпечення персоналу.

Вже від самого початку існування фабрики остання вносила відповідну квоту до т-ва каси хорих т. зв. "Strojník", щоби із цих внесків відтак на випадок хвороби нести поміч своїм робітникам.

Від часу появи закону про каси хорих /1888/ перемінилося це товариство в "Громадську касу хворих" робітників і урядовців зайятих у машинобудівельних пражських фабриках, яка існує ще й досі. До цієї каси хворих фабрика вносила далеко більші внески, ніж це приписував закон, так що вже від р. 1911. фабрика могла видавати цілорічну допомогу, тоді як по закону це вимагалось лише з 1921 р.

Час від часу фабрика давала також в різних розмірах допомоги інвалідним робітникам, вдовам і сиротам по робітниках. Але вже з р. 1889 починаючи, загальні збори акціонерів призначали стало з чистого зиску для цієї мети грошові суми, для чого був створений "Ре-

зервовий фонд для інвалідних робітників." Цю резерву фабрика оплачувала 5 % і приписувала їх до т. зв. "Рахунку підмог" до якого крім того поступали дари та всілякі інші дрібні поступлення. З рахунку підмог були відтак виплочувані кожного місяця допомоги інвалідним робітникам, вдовам та сиротам по робітниках.

Щоби поставити допомогову акцію на ширшій підставі р. 1898 заснувала фабрика "Допомогове товариство", до якого й перейшли всі засоби права та обов'язки попередніх установ.

Членами т-ва могли бути лише робітники фабрики, які вносили туди місячні внески. Одержуючи також певні суми від фабрики т-во це давало таку підмогу своїм членам:

- 1/ на випадок довшої хвороби - добавку до законної підмоги з каси хворих;
- 2/ підмогу у випадках нездібности до праці через хворобу або старість;
- 3/ похоронне;
- 4/ підмогу оставшій вдові та сиротам;
- 5/ підмогу на виховання дітей робітників нездібних до праці.

Але робітництво виявило мало зацікавлення цим т-вом і воно від р. 1907 провадило свою допомогову акцію майже виключно з дарів фабрики, тому що інші його прибутки були незначними.

Від р. 1897 існує в фабриці звичай давати різдвяні подарки на рахунок фабрики сиротам померших робітників.

Від 1. I. 1892 - 31. XII. 1920. було т. ч. виплочено всіх підмог на суму К. 1,606.206,26, а крім того на 31. XII. 1920 "Допомогове т-во" мало капіталу К. 996.021,34 і підпомагало тоді 30 інвалідних робітників, 121 вдову і 72 сироти.

"Допомоговому Т-ву" - дарували значні суми й приватні особи, члени адміністративної ради і т. и. Так на пр. існує фонд Д-ра Войт. Новотного - в К. 23.000,-, Яна Фішера - головного діяча на полі соціального забезпечення в Чесько-моравській, В. Іжми в К. 28.000.- і т. ин.

Окрім того фабрика уділяє різні підмоги й позафабричним інституціям. Напр.: Санаторію на Плеші, Ортопедичному дитячому павільйону, Єдлічковому Інституту для виховання й лікуван-

ня відсталих дітей, Дейлевою інституту сліпців, в Чеській Земській Комісії для молодіжи має 4 стипендії, т-ву для осель підчас ферій - котре уділяє дітям робітників чеськоморавської освіжуюче перебування на селі, Сиротинцеві *Joalemt* - 1 стипендію, Санаторіуму на Проречніці - за 1 ліжко, Т-ву опікування глухонімими і т. п.

Фабрика не остала позаду і у відношенню до своїх робітників, які ціле життя або довший протяг часу без перерви віддавали свою працю фабриці. Так від 1898 р. видавалися 25 літнім робітникам похвальні дипломи та грошові дари, а від 1911 р. - сорокалітнім робітникам.

Багато робітників дістали медалі за довготермінову службу також і від "Obchodní a živnostenské komory" та держави.

Звертається увага також і на виховання учнів. Зогляду на те що в 1890 рр. не було ще трамваїв, а школа в Карліні, куда ходили учні фабрики функціонувала тільки в зимі, старанням фабрики буда заснована т. зв. "рокта-соуасі ргімузюва" школа в Лібні. Рівно-ж спільним зусиллям вдалося відчинити в 1889 загальну ремісничу доповнюючу школу, при якій була також заснована пізніше й ремесницька фахова доповнююча школа. Чеськоморавська - Кольбен дає від самого заснування школи не лише кожного року відповідну суму на її утримання, але і на нагороди учням і піклується іншими способами про школу. Вона посилає школі різні викреси, моделі і машинові складові частини для учебних цілей, дає своїх інженерів для навчання і т. д. фабрика має при школі постійно свого представника.

Від р. 1887. фабрика має свою кантину в якій обіди та напої подаються урядовцям та робітникам фабрики лише по собівартості. Випадкові зиски поступають в розпорядження "Допомогового Т-ва". Підчас війни кантина одпускала харчі нижче собівартості.

Нарівні з робітниками дбала фабрика і про своїх урядовців. В касі хворих урядовці дістають лише лікарську поміч та ліки. Замість підмоги, починаючи з 1889 р., виплачується урядовцям підчас хвороби не більше як протягом 26

тихнів, повне утримання, але бувають випадки що воно їм виплачується і протягом довшого часу.

Окрім того р. 1883 було засновано пенсійний фонд урядовців та майстрів, з якого видавалися допомоги урядовцям нездібним до праці, вдовам та сиротам урядовців. Р. 1894 на місце фонду було засноване "Вислужне Т-во", яке мало на 31. XII. 1920. капітал в Кч. 7,500, тисяч. Т-во утримувало 22 інвалідних урядовців 15 вдів і 11 сиріт. Наслідком злиття р 1921 "První Českomoravské Továrny na stroje v Praze" з "Elektrotechnickou akc. spol. drive Kolben a spol. v Praze" згадане т-во при Чеськоморавській змінило свою назву на "Pensijní ústav" акц. т-ва Чеськоморавское - Кольбен, у Празі в такому вигляді і функціонує аж до нині на підставі статуту виданого друком р. 1924 в Празі. Згідно останньому, "Pensijní ústav" має завданням забезпечувати /страхувати/:
своїм членам - а/ дохід інвалідний,
б/ -" - на старість,
в/ доплатки до обох згаданих доходів.

для тих що залишилися:

- а/ дохід вдовиний;
- б/ додатки на виховання,
- в/ на похорон,
- г/ одноразове одбутне вдові, або дітям, або батькам.

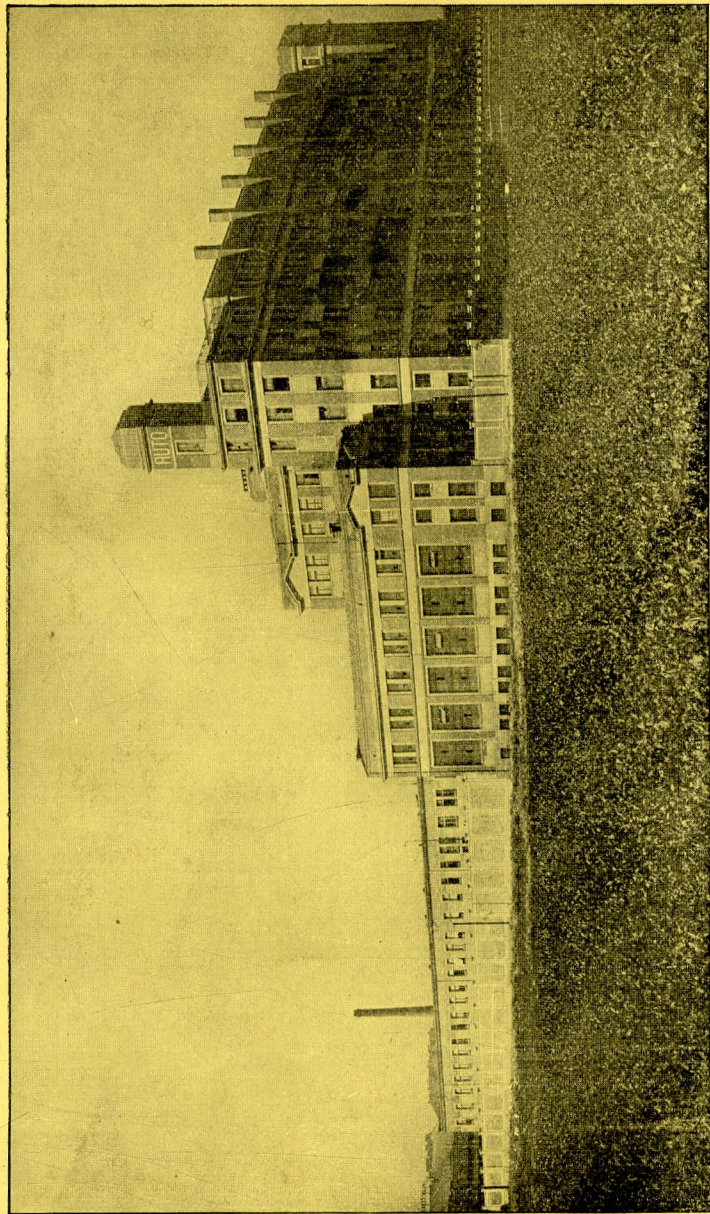
Нарешті при фабриці існує комітет представників робітників та комітет урядовців. Перша інституція існує при фабриці від 1891 р. а друга від 1918 р.

При фабриці знаходиться постійна лікарня.

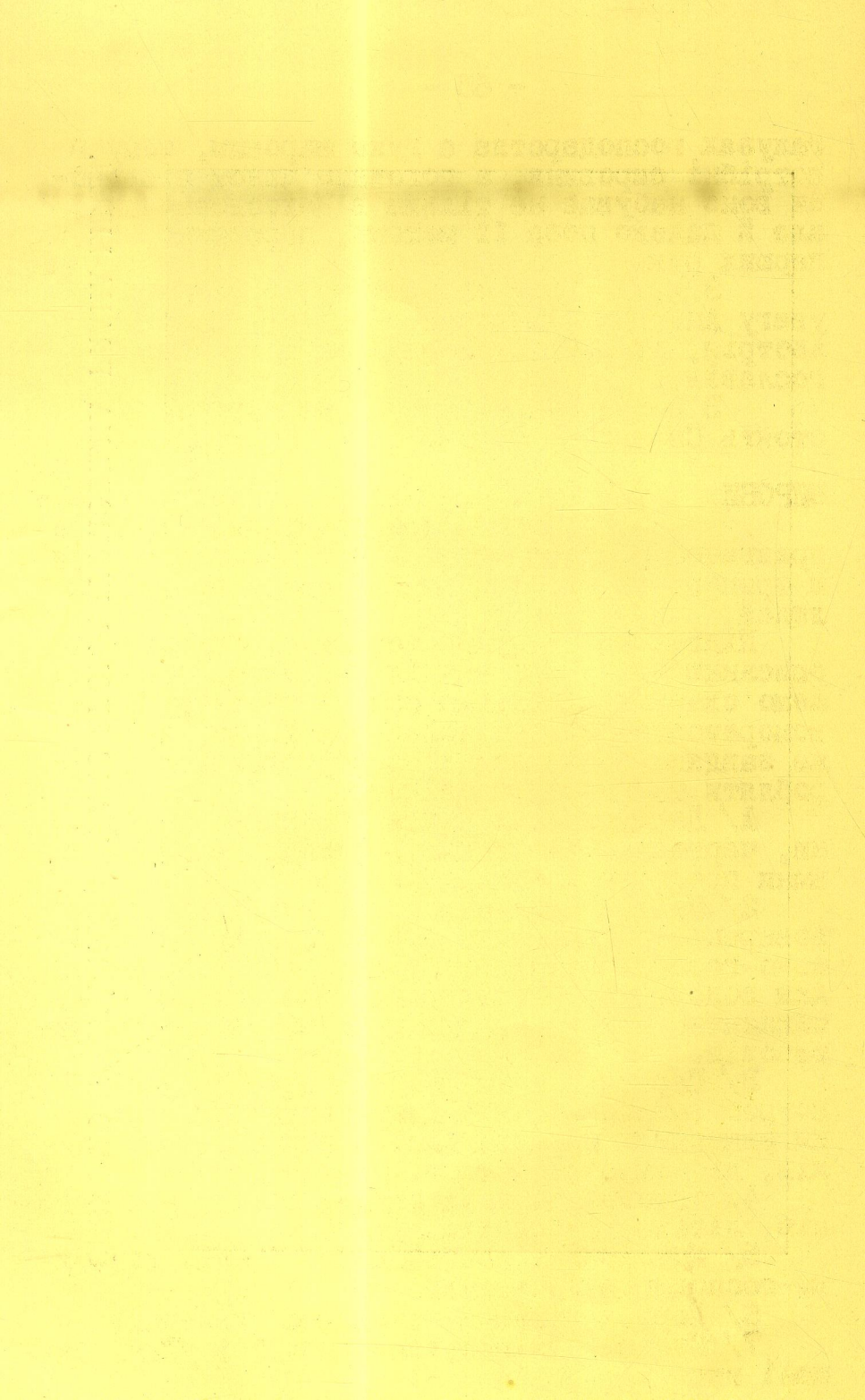
При закладі "Кольбен" маєтся також; лікарня, кантина, і т.п інституції соціального опікування подібні до згаданих при Чесько-моравській.

НАКУП СИ-
РОВИНИ.

Із всього вище сказаного впливає що програм діяльності підприємства як в електротехнічній, та машинобудівельній так і в транспортній /автомобільній, залізничній та водній/ як і в інших

ČESKOMORAVSKÁ KOLBEN, AKC. SPOL. AUTOMOBILKA PRAHA-LIBEŇ.

галузях господарства є дуже широким, тому й потрібні сировини, а головним чином піввироби воно набуває не тільки в Чехословаччині, але й далеко поза її межами, переважно із перших рук.

З країн Європейських тут приходять на увагу Англія, Німеччина, Бельгія, Франція, Австрія, Швейцарія, Італія та на кінець Югославія.

З поміж американських на першому місці стоять Сполучені Штати.

ВИРОБИ тва мають характер остаточних виробів і безпосередньо вживаються для практичного життя чи то в промисловості, чи в транспорті чи в щоденному житті поокремих людей.

Підводячи підсумки всьому сказаному при описанню технічних відділів підприємства можемо сказати що згідно своєму статуту Чеськоморавська-Кольбен тепер має право, і може завдяки своїй для того обуродованості виробляти та виробляє слідує:

1/ Двигуни всіх видів і розмірів, турбіни, черпадла, здвигада, підйомні машини, машини продукуючі й обробляючі.

2/ Машини й пристрої для цукроварень, пивоварень, гуралень, і для всіх галузів сільсько-господарської та хемичної промисловості, для водокачок, електрарень, різниць, мостів, механичні урядження для шахт та металургічних заводів.

3/ Паротяги всіх видів і механізми для потреб залізниці, для будування й утримування звичайних шляхів, вальці для шосейних шляхів, льокомобілі і т. п.

4/ Автомобілі всіх видів, мотори для вагонів, літаки, пароплави.

5/ Моторові й парові плуги і інші сільсько-господарські машини.

6/ Парові котли і механичне опалення.

7/ Мости, залізні конструкції і різні бляшані вироби.

8/ Товари й півтовари для потреб відливаренських та ковальських при опрацюванні металів для власних майстерень і чужих потреб.

9/ Штучні холодильники, центральне опалення й вентиляції

10/ Електричні машини та пристрої як то: машини, мотори, пристрої, апарати, кабелі і т. д.

Окрім того т-во бере підряди на будову й оборудовання цілих фабрик, особливо в сільсько-господарській промисловості /цукроварні, гуральні, млини і т. д./, електричних силових станцій, особливо гідростанцій і т. п. закладів.

ЗБУТ ВИРОБІВ - провадиться як внутрікраєвий-так і закордонний.

Перший переводиться або безпосередньо, або через представників фірми. З останньою метою вся республіка поділена на збутові райони, в межах яких на місці засновані представництва у виді т. зв. інженерських канцелярій, а саме в: Празі /власна канцелярія по продажу і склад/, 2/ Млада-Болеслав, 3/ Пардубиці, 4/ Пльзень, 5/ Чеські Будейовиці, 6/ Теплице, 7/ Берно, 8/ Моравська Острава, 9/ Мор. Шумперк, 10/ Братислава.

Інженір-представник одержує від фірми основну постійну платню, утримання на своїй канцелярії та %% від продажу.

ЗАКОРДОН- Закордонний збут поширений да-
НИЙ ЗБУТ. леко поза межами Європи, до кра-
їн більш відсталих в машинобудів-
ництві порівнюючи з Чеськослованською Республі-
кою або потрібних їй вироби з огляду на да-
леко посунуту спеціалізацію у себе, добротність
виробів Ч. М. К. та відсутности у них дотичних
машинобудівельних галузів.

Так в Європі вироби Ч.М.К. йдуть в Бал-
канські країни - головним чином в Болгарію
та Югославію, потім в Польщу та Малярщину. Ос-

таннями часами знову відновлені старі зношені зі Сходом Європи - так до ССРСР йдуть сільсько-господарські машини, плуги, пожарні пристрої, зокрема на Україну - зарядження до цукроварень.

В західній Європі - до Бельгії, Голландії, Гішпанії, Австрії та Італії.

Англія раніш, а особливо тепер стає великим консументом виробів Ч.М.К., бо розпочала на велику скалю будову у себе цукроварень.

Сполучені Штати Америки стало відбирають машини не дивлячись на надзвичайно розвинену у власному краю машинобудівельну індустрію, потім Аргентина.

Нарешті і в далекій Індії працюють цукроварні поставлені й оборудовані Чесько-Моравсько-Кольбен.

Про поширеність виробів Кольбеновського закладу аж до Австралії вже згадувалося попередне.

В багатьох державах фірма має свої представництва або т. зв. інженерські канцелярії.

*

РАХІВНИЦТВО, СТАТИСТИКА, ВІДЧИТНІСТЬ.

ЦЕНТРАЛЬНЕ РАХІВНИЦТВО. Кожний з двох закладів т-ва уявляє собою окрему органічну цілість як з боку технічного процесу виробництва, так і з боку господарського контролю останнього, для чого в кожному з них провадиться своє самостійне фабричне рахівництво та калькуляція, */ завданням яких є провадити контроль знаряддів виробництва, матеріалів, робочої платні процесу виробництва загальних та цехових накладних видатків та контроль продуктів виробництва. **/

Окрім того для цілого т-ва провадиться центральне рахівництво /після Іванова - "Счетоводство Главной Контори."/, яке має завданням об'єднати в одно ціле данні рахівництва окремих закладів та відділів /автомобільного/ що до внутрішньої чинності підприємства та провадити об'єднуючий контроль всієї зовнішньої його діяльності шляхом системи подвійного рахівництва. Тут можна прикласти формулу С.Томпсона ***/, що істотна різниця між комерційною відчитністю /в нашому випадку центральним рахівництвом/ та відчитністю собікоштовності полягає в тому, що перша займається виключно грошовими та кредитовими операціями підприємства в його зовнішніх зносинах, а друга присвячена внутрішнім операціям з метою контролю собікоштовності виробів та робочих процесів".

-
- */ Калькуляції Ч.М.К. буде згодом присвячена окрема розвідка.
**/ Більш детально про завдання й характер фабр. рах. закладу Див. у В.Іванова

Центральне [або за Томпсоном комерційне] рахівництво окрім біжучого об'єднующого всестороннього рахівничого контролю діяльності всього підприємства подає протягом року на підставі об'єднаних даних всілякі справки та викази керуючим органам т-ва для орієнтації в просперуванні підприємства, складає місячні, квартальні та піврічні відомості про його стан, керує складанням інвентури при кінці року та виводить наслідки діяльності т-ва за відчитний період.

П. К. Жлабек каже що, „в /центральному/ рахівництві підприємства, яке в центрі господарсько-учетних звітів про стан та функціонування підприємства, має бути виявлена та зтілеснена та єдина об'єднующа думка, котра має рішуче значіння для концепції цілостної організації. Рахівництво мусить як найбільш пристосуватись та використати звіти про господарсько-учетну контролю підприємства і навпаки в свою чергу впливати на їх складання та проведення й бути остаточною формальною запорукою органічного зв'язання й об'єднання всіх функцій цілого кола цієї діяльності“.+/

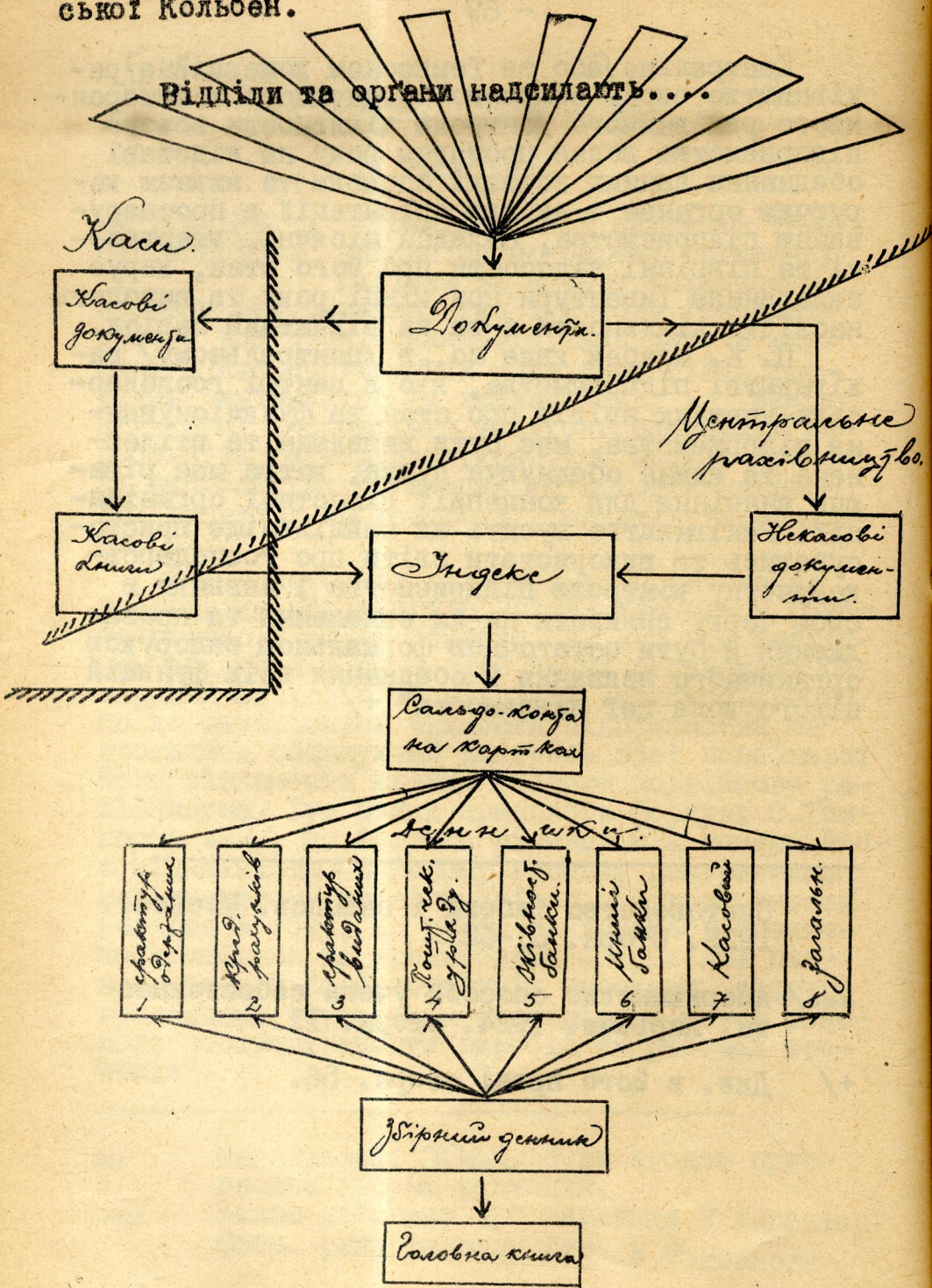
Счетоводство фабрик і заводов. Москва.
1923. Сторн. 61-62

***/ Американские способы учета себестоимости. Харьков. 1924. сторн. 11.

+/ Див. в його праці сторн. 56.

Система Центрального рахівництва Чесько-Моравської Кольбен.

Відділи та органи надсилають....

ОПЕРАЦІЇ які поступово при цьому переводяться є схематично слідуєчими:

Поступлення документів. Всі записи робляться лише на підставі документів, що поступають до бухгалтерії:

- 1/ Від відділів, кас та органів підприємства,
- 2/ з назовні підприємства,
- 3/ або складаються в самій бухгалтерії.

Роди документів. Всі документи можемо поділити на дві групи:

- 1/ касові - готівкові,
- 2/ некасові - неготівкові.

Касові документи. Підприємство має в кожному закладі і автомобільному відділі окрему касу - отже три каси. В зазначених касах урядовці на місці провадять записи до касових книг на підставі прибуткових і видаткових ордерів з належними до них документами які поступили з відділів та органів підприємства або з назовні, і полагоджених в касі. Касова книга в кожному закладі складається з двох частин - книг. Перша обіймає паристі місяці, а друга непаристі. Що місяця зазначені касові книги посилаються до центрального рахівництва і на підставі них робляться рахівничі трансакції. Отже підставою-документами для запису готівкових операцій в центральній бухгалтерії служать не касові документи а згадані касові книги.

Некасові або інші документи складаються з:

- 1/ рахунків на куплені підприємством об'єкти, сировину, матеріяли то що.
- 2/ з копій рахунків проданих оригінали яких підприємство послало своїм клієнтам за вироби;
- 3/ з документів на неприйняті чому небудь одбірачами вироби;
- 4/ з підтверджень поштового чекового уряду про одержані або відіслані гроші;
- 5/ з документів про операції з банка-

ми, з окрема з Жівностенським банком в Празі,
6/ всілякі інші документи,
7/ бухгалтерські документи, накази в справі сторнування помилок і т. и.

ОПРАЦЬОВАННЯ І ПРОВІРКА ДОКУМЕНТІВ - відбувається почасти в відділах звідкіля вони поступають, а почасти в центральній бухгалтерії. Опрацювання переводиться відповідно до роду документів, так наприклад:

1/ Прислані рахунки поставщиків в чужій валюті перечисляються по курсу дня виставлення рахунку на краєву валюту.

2/ На підтвердженнях поштового чекового уряду робляться пояснення-помітки на підставі справок в книгах і надсилаються клієнтам повідомлення про одержання грошей або упоминки.

3/ Повідомлення від банків про зроблені по наказу підприємства грошові операції перевіряються і чужі валюти переводяться в корони чеські і т д.

ПОПЕРЕДНЯ ГРУПІРОВКА ДОКУМЕНТІВ. Опрацьовані попередньо документи групується для облегчення дальшої праці по їх видам, а в межах виду по абетці прізвись та фірм. Останнє торкається особливо масово одержуваних рахунків від додавачів, копій фактур посланих одбірачам та повідомлень поштового чекового уряду.

ШИФРУВАННЯ має завданням поставити на підставі індекса на кожний документ шифр, який відповідає сальдо-ктовий картці дотичного клієнта.

Шифрується трьома способами:

1/ в касових книгах шифри ставляться проти записів в призначеній для цього рубриці:

2/ на одержаних від поставщиків фактурах ставляться великі штампи для уміщення в них шифру і з рядом запитань які виповнюються згодом по мірі мандрівки документа аж до архіву. Тут же вони нумеруються порядковим числом.

3/ В інших документах, що не потребують послідовної перевірки ставляться лише штампи для уміщення в них шифра та посвідка про закінчування.

Шифр для документів або записів у касових книгах дістаємо із індекса.

ІНДЕКС, або показчик клієнтів складається із книги поділеної на великі літери абетки. Ці в свою чергу поділені на малі літери. Комбінації перших з другими поділені знову на арабські числа від 1 і т. д. Кожний останній поділ розпадається в свою чергу на чотири означення:

- а/. - одбірачі,
- о/. - додавачі,
- т/. - приватні конта,
- р/. - експорт.

У всіх відповідних клітках книги записані клієнти, їх повна фірма, адреса і т. д.

Розміщення клієнтів в індексі точно відповідає розміщенню їх карт /сальдо-конт/ в скриньці. Знаючи прізвище /фірму/ знаходять в індексі її шифр, а по ньому дотичну карту в скриньці.

В разі прибуття нової фірми, вона записується до індекса і її виставляється карта. В разі вибуття вона випишується із індекса і карта здається до архіву.

Отже індекс є ключем і контролем карткового сальдо-контowego репертуару.

ГРУПІРОВКА ДОКУМЕНТІВ ПО РОДУ ТРАНСАКЦІЙ. Рахівничі трансакції робляться не строго хронологічно на підставі кожного документу зокрема, по мірі їх поступлення а групами, з огляду на їх масовість і техніку запису машинкою - одночасно до сальдо-конт і денників. Кожна група документів відповідає одному виду трансакцій. Останні обумовлюються з одного боку самою операцією, а з другого прийнятою системою рахівництва с. т. в данному разі кількості вживаних денників та рахунками відкритими в збірному деннику.

Із комбінації цих елементів виникає певна обмежена - зафіксована кількість типів рахів-ничих трансакцій. Для кожного типу мається те-чка, по яким і розкладаються тимчасово опра-цьовані, зашифровані та призначені до запису документи.

ПІДБОР КАРТ. На підставі шифрів поставлених на документах до кожного з них підбирається сальдо-контова картка із карткового репертуару що знаходиться в скриньках.

САЛЬДО-КОНТОВІ КАРТКИ. Всі сальдо-конта про-водяться на картках, розміру 24 x 35 сантимет-рів білого та жовтого кольору. Жовті вживають-ся для чужоземної валюти. Картки знаходяться в скриньках в алфавітному порядку привид від-повідаючому записам в індексу.

/Див. зразок картки на сторн. 75./

На картці маютья від лівої руки до право-ї рубрики: 1/ старе сальдо, 2/ дата запису, 3/ текст, 4/ відкликання на денник, 5/ число до-кумента, 6/ термін сплати, 7/ має дати, 8/ ва-люта, 9/ дав, 10/ нове сальдо, 11/ шифр рахун-ку.

Карта лінійована з обох боків і має 56 чис-лованих рядків.

В горі карти маютья зубчаті виступи, в яких надруковані літери алфавіту. Вони одріза-ються всі окрім тєї літери якій присвячена кар-та.

В горішній частині карти маютья клітки. В першій з лівого боку ставлятья велика й мала літера під якою знаходиться фірма в індек-сі, в слідуочій горішній порядковій арабські циф-ри, а в долішній один із вище згаданих сімво-лів а/, о/ т/, або р/.: слідуоча велика вся заповнюється фірмою та адресою її, наступна грає роль "чорної дошки", а в останній знову

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z		L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100	
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33		L 34		L 35		L 36		L 37		L 38		L 39		L 40		L 41		L 42		L 43		L 44		L 45		L 46		L 47		L 48		L 49		L 50		L 51		L 52		L 53		L 54		L 55		L 56		L 57		L 58		L 59		L 60		L 61		L 62		L 63		L 64		L 65		L 66		L 67		L 68		L 69		L 70		L 71		L 72		L 73		L 74		L 75		L 76		L 77		L 78		L 79		L 80		L 81		L 82		L 83		L 84		L 85		L 86		L 87		L 88		L 89		L 90		L 91		L 92		L 93		L 94		L 95		L 96		L 97		L 98		L 99		L 100			
L 0		L 11		L 12		L 13		L 14		L 15		L 16		L 17		L 18		L 19		L 20		L 21		L 22		L 23		L 24		L 25		L 26		L 27		L 28		L 29		L 30		L 31		L 32		L 33																																																																																																																																									

ставиться шифр рахунку.

КОНСІГНАЦІІ. Маючі в течках /по родам трансакцій/ групи підібраних, прикладених до кожного документу карт складають т. зв. консігнації-реєстри цілої такої групи. Список-консігнація складається з колони підсумків всіх документів данної групи, записаних в тому порядку, як вони лежать в течці і загального їх підсумку. Складається вона на окремому аркуші паперу і вгорі текстом надписується зміст /вислів/ трансакції.

Зразок консігнації:

Рахунок особистий "має дати".

На рах. пошт. чекового уряду "дав".

Аркуш 44 Пошт. чекового
уряду.

180.00
2,445.96
151.90
3.343.00
6.527.90
1.153.00
45.100.00
420.00
2.018.07
3.276.24
5.710.00
1.326.00
2.500.00
580.00
28.834.00
260.47
64.000.00
1.190.00
17.334.25
2.958.00
7.761.16
1.382.00
997.66
24.000.00
<u>223.449.61</u>

K > M3
6/6 K.

ПОПЕРЕДНЯ ПРОВІРКА. Течки з документами та підібраними картами і з консігнаціями в кожній папці передаються директорові /або вищому урядовцеві/ центральної бухгалтерії, який їх провіряє, с: т. чи карти відповідають документам, характер документів, чи всі вони помічені в консігнації, чи вони належать до данної збірної трансакції і т. д. Підписавши консігнацію директор /урядовець/ передає течку з документами, картами і консігнацією машиністці на запис.

ЗАПИС ДОКУМЕНТІВ - провадиться одночасно до сальдо-конт і до денників за допомогою пишущої машини Еліот-Фішер.

Запис групи однородних документів робиться одною збіркою трансакцією, в той спосіб що в машинку вкладається аркуш денника, потім на нього накладається синій перебивний папір, а на нього кладеться сальдо-контowa карта; машинка їздить на рельсах з права на ліво і навпаки, із заду в перед і навпаки, рахує, пише текст і числа, підводить механічно підсумки й вираховує сальдо. Окрім того виконує механічно контрольні записи.

Записавши що потрібно на одну карту, її знімають, накладають другу і т. д., поки не буде записана ціла партія сальдо конт на один і тойже аркуш денника, по типу:

Р-ки різні
Р-ові такомуто

або навпаки Р-ок такий то
Р-ам ріжним.

Як що аркуш денника не вистачає то роблять в кінці його підсумок для переносу, знімають його, закладають до машинки новий, записують перенос і продовжують записувати дальші картки.

Після закінчення запису такої партії доку-

ментів до карт і денника машинка сама механічно проставляє підсумок, виводить старе і нове сальдо, та контрольні позиції.

Сторнують останні записи, щоби очистити машинку й починають запис нової партії вже до інших аркушів іншого денника і т. д.

Записавши машинка олівцем на лівому боці консигнації помічає порядкове число аркуша й той денник куди було записано всю партію, ставить дату й розписується на консигнації.

ПОСЛІДУЮЧА ПРОВІРКА. Записавши передає аркуші денника і консигнації з приналежними до них документами й картами на послідуючу провірку, яка полягає в тому що впевнюються чи:

- 1/ на картку записано з відповідного документу і чи правильно записано, та
- 2/ правильність остатків - нових сальд в картах.

Після того карти розкладаються в скриньки на свої місця, документи поступають до ревізійного відділу, або до архівів а аркуші денників закладаються на свої чергові місця в спеціальні зажими.

Иноді треба буває документи записати до кількох сальдо-конт до денників /складна трансакція/, в такому разі вони знову вертаються і проходять такий же шлях вже з іншими картами та денниками і так стільки разів поки зовсім не будуть вичерпані.

ДЕННИКИ. Денників як зазначено було на схемі провадиться де кілька, а саме:

- 1/ касовий, в двох частинах, прийом й видача.
- 2/ Фактур - виданих.
- 3/ Рахунків - одержаних.
- 4/ Кредитових рахунків - повернутих виробів.
- 5/ Живно-банку в двох частинах:
 - а/ виплата,
 - б/ одержання.

6/ Інших банків в двох частинах:

а/ виплата й

б/ одержання.

7/ поштового чекового уряду в двох частинах: виплати й одержання.

8/ Загальний для записів того що не надається для попередніх семи денників.

Всі денники проводяться в поокремих книжках, які складаються в свою чергу з поокремих, продовчастих, вільних аркушів розміром 33 x 63 сант., скріплених патентом - зажимом. Пишеться лише на одній стороні.

Всі аркуші в горі мають надруковане зазначення денника до якого належать.

Аркуші одного денника нумеровані порядковими числами від першого аж до кінця року.

З новим роком починається новий денник і нова нумерація.

Рубрикація однакова у всіх /див. зразок на стор. 80./, лише в різних денниках заповнюються різні рубрики або на "дав" або на "має" в залежності від того для яких записів він призначений.

Рубрикація відповідає сальдо-контровій картці, тому що до них записується одночасно машинкою, лише з правого боку аркуш денника продовжується ще зі скількома додатковими рубриками.

Рубрики, ідентичні з картами, по порядку з ліва на право: 1/ старе сальдо, 2/ дата, 3/ текст, 4/ відкликання на денник, 5/ документ, 6/ термін сплати, 7/ має дати, 8/ яка валюта, 9/ дав, 10/ нове сальдо, 11/ число рахунку - шифр.

Всі ці рубрики записуються одночасно й до сальдо-контрової картки. Потім заповнюються лише в деннику ще наступні: 12/ контрольна сума, яка відповідає старому сальдо, 13/ прізвисько фірми, 14/ Інші рубрики.

Аркуш пишеться лише з одного боку і має 36 рядків. Одна партія документів може бути записана і на кількох аркушах. В такому разі нумерація їх продовжується в звичайний спосіб

далі, а внизу кожної сторінки і на початку сліду-
ючої робляться переноси.

Після закінчення запису партії документів
робиться загальний її підсумок червоними цифра-
ми.

Машинка ставить два роди цифр: прямо - це
значить "нам винні" - сальдо має дати в карті
і косо - це значить "ми винні" сальдо на сторо-
ні дав в карті.

Поставивши в кінці партії в деннику пози-
тивні підсумки машинка зараз же їх сторнує не-
гативним записом, або навпаки і цим очищається
для дальшої праці.

Т. ч. кожний з восьми денників складається
з ряду нумерованих й йдучих за собою вільних ар-
кушів, на яких записані окремі партії однородних
трансакцій і кожна партія має свій окремий підсу-
мок незв'язаний ані з попередньою партією, ані з
наступною. Підсумок цей відповідає підсумкові
консігнації данної партії документів і машиніс-
тка цим звиряється.

Аркуші денників заповнюються на протязі ці-
лого місяця і після того поступають в закімах до
дальшого оброблення. Місяці розподіляються між
собою кольоровими вкладними аркушами.

З касових книг записуються до сальдо-конт
і денників лише операції що торкаються обобистих
/сальдоконтових/ рахунків, а всі інші переносять-
ся звідтіля прямо до збірного денника.

ОПРАЦЬОВАННЯ ДЕННИКІВ. Дальшим матеріалом для
рахівництва являються записи в денниках і почас-
ти як тільки що згадано касові книги.

В кожному деннику провіряються підсумки, ро-
бляться на полях часткові сводки /рекапітуля-
ції/ і в кінці місяця - місячна рекапітуляція,
яка служить одночасно оборотовою місячною відо-
містю для данного денника.

Р е к а п і т у л я ц і я .

Р а х у н к и: Денник: Іншук: Денник: Іншук:	Має дати.	Дав.
	Кч. г.	Кч. г.
Особистий.....	4179200.15.	4179200.15.
Маніпуляційний.....		
Адмін. видатків.....		
% і знижок.....		
Залогів.....		
Векслів.....	85337. -	85337. -
Р а з о м	4264537.15.	4264537.15.

Вся дальша праця полягає в постійно-згущенню від денників, до збірного денника, а звідтиля до Головної книги.

ЗБІРНИЙ ДЕННИК, - є місячною двохсторінковою книгою і має завданням звести до купи данні всіх восьми денників і ще незакниговані частини касових книг розгрупувавши їх по окремих рахунках. Збірник складається також з окремих вільних аркушів. Має слідуєчі рубрика рахунки від лівої руки починаючи:
1/ текст, 2/ Р-ок особистий, 3/ маніпуляційний /виробництва/, 4/ адмін. видатків, 5/ залогів, 6/ % і знижок, 7/ курсових різниць, 8/ цінних паперів, 9/ векслів, 10/ каси.

Випишуються до збірного денника по черзі всі підсумки записаних до денників протягом місяця партій документів - себ-то підсум-

Мае данн.

Решительная

г.	Данн.	Год. пок.	Пок. освоенный	Пок. намерял.	Пок. агу. буг.	Пок. заборил.	Пок. %	Пок. касс. приг.	Пок. уикну манерил.	Пок. бекерил.	Пок. камен.
1.	Спактун	30	—	1593000,70	—	—	—	—	—	—	—
2.	Кр. разук.	35	—	676237,72	—	—	—	—	—	—	—
3.	Разук.	27	21313437,99	—	—	—	—	—	—	—	—
4.	Конт. рек. уф.	142	206907,09	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	68	3701501,96	1297,22	—	—	20,50	—	—	—	—
5.	Живн. банк. ог.	21	8170838,06	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	73	12436562,69	1933,23	—	—	—	—	—	—	—
6.	Мини. данн.	39	6056109,77	10127	—	—	—	—	—	—	—
7.	Запальний	91	57183,77	10081,29	—	—	6098,52	5672,68	—	11980	—
8.	Каса Ч.м.	92	5713368,79	22814,25	858328,20	2207,77	—	—	—	—	875830,99
—	—	89	2069260,70	420,93	370661,68	19674,09	—	—	—	—	3948074,92
—	—	87	213382,64	2191360,70	607631,08	58357,38	169,26	—	—	—	2807311
108.992.513.73			19036,37	22586,07	166624,70	39834,24	6279,24	5672,68	—	11980	1574067,12

ном. кур за номин 1925р.

Доб.

г.	Данн.	Год. пок.	Пок. освоенный	Пок. намерял.	Пок. Агу. буг.	Пок. заборил.	Пок. %	Пок. касс. приг.	Пок. уикну манерил.	Пок. бекерил.	Пок. камен.
1.	Спактун	30	1593000,70	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Кр. разук.	35	676237,72	—	—	—	—	—	—	—	—
3.	Разук.	27	—	21313437,99	—	—	—	—	—	—	—
4.	Конт. рек. уф.	142	206907,09	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	68	3701501,96	1297,22	—	—	20,50	—	—	—	—
5.	Живн. банк.	21	8170838,06	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	73	12436562,69	1933,23	—	—	—	—	—	—	—
6.	Мини. данн.	39	6056109,77	10127	—	—	—	—	—	—	—
7.	Запальний	91	57183,77	10081,29	—	—	6098,52	5672,68	—	11980	—
8.	Каса Ч.м.	92	5713368,79	22814,25	858328,20	2207,77	—	—	—	—	875830,99
—	—	89	2069260,70	420,93	370661,68	19674,09	—	—	—	—	3948074,92
—	—	87	213382,64	2191360,70	607631,08	58357,38	169,26	—	—	—	2807311
108.992.513.73			19036,37	22586,07	166624,70	39834,24	6279,24	5672,68	—	11980	1574067,12

Загальний місячний підсумок збірного денника на стороні "має дати" мусить рівнятися підсумкові на стороні "мав" - отже це є свого роду велитенська, детальна місячна оборотова відомість.

Одночасно для перевірки на підставі місячних рекапітуляцій в денниках робиться скорочений збірний денник у виді одної таблиці або інакше скорочена оборотова відомість по тому-ж самому принципу, яка уявляє собою сопоставлення та розгрупірування місячних підсумків як по окремим рахункам так і по денникам. Загальний підсумок на стороні "має дати" мусить рівнятися підсумкові на стороні "дав".

Зразок такої рекапітуляції представлений на стор. 84 + 85.

ГОЛОВНА КНИГА. Місячні підсумки зі згаданих рахунків збірного денника після відповідної їх деталізації переносяться до головної книги, де мається біля 30 окремих рахунків і на підставі котрої, а також в ній робиться річне закінчення книг.

РОСІЙС. Рівнобіжно з біжучим рахівництвом робиться що місяця і за першу половину року статистичне зясування грубого зиску з цілого підприємства та поокремих його закладів /і як що треба то й відділів/, щоби орієнтуватися приблизно протягом року як просперує підприємство, та завчасу відповідно покерувати справами.

Для цього зясовується сума на яку видано рахунків клієнтам з одного боку та сума маніпуляційних /виробничих/ і адміністративних видатків з другого, різниця між ними буде грубим зиском, або-ж дефіцитом.

Рахунки на вироби видають такі технічно-фактурні одиниці: 1/ Чесько-моравська, 2/ Автомобілька, а в закладі Кольбен видаються рахунки чотирма відділами: 4/ Кольбен-електромате-

ріял, 4/ Кольбен - апарати, 5/ Кольбен -відливарня, 6/ Кольбен - фабрика.

На згаданих місцях рахунки записуються до книг виданих фактур, оригінали їх посилаються клієнтам, а копії до центрального рахівництва, на підставі яких закриваються до інших рахівничих книг.

Т. ч. сума на яку видано рахунків на протязі певного часу в окремих шести установах разом мусить рівнятися записам за той же період в центральній бухгалтерії.

Роспис по закладам та відділам переводиться як для маніпуляційних так і для адміністративних видатків зокрема трьома послідовними ступнями:

I. ступінь: складається таблиця виборкою з усіх денників, причому матеріал вибирається по черзі з кожного такого характеру:
/Див сторн. 88./

Підсумувавши таку таблицю дізнаємося скільки /і яких саме/ видатків та прибутків припало на якій заклад за відчитний місяць.

II. ступінь: складається на підставі попередньої таблиці відомість для кожного закладу зокрема як по маніпуляційному, так і адміністративному рахунку, звідкіля видна його успішність.
/Зразок на сторн. 89./

III. ступінь: робиться сводка на підставі попередньої таблиці за місяць по цілому підприємству по слідуєчому зразку:
/Див сторн. 90./

СТАТИСТИКА виданих рахунків з метою слідкувати за розвитком оборотів окремих відділів, закладів чи цілого підприємства також провадиться як на протязі року, так і в кінці його також трьома ступенями поступного згущення.

I. Степінь, - місячний оборот закладу. В кін-

Мас дане. *Послужна свѣдѣнїя II снудѣнїя по послужнїи* Даб.
поосеренїи сакрадыдїи мїаисѣ Ж

г.	г.г. бугамѣдїѣ	сума.	г.	г.г. бугамѣдїѣ.	сума.
1.	Послужна мѣагнѣ мнѣнїѣ 13-17		1.	Бугамѣдїѣ прасуаку.	
2.	Добору - - - -		2.	Дрїбнї мнудѣнїѣ.	
3.	Дрїбнї бугамѣдїѣ		3.	Послужна го мнѣнїѣ	
4.	Послужнї бугамѣдїѣ			сакрадыдїѣ мнудѣнїѣ.	
5.	сакрадыдїѣ прасуаку.				
6.	Послужна бугамѣдїѣ сакрадыдїѣ мнудѣнїѣ.				
	Разом	Ж		Разом	Ж

ці кожного місяця в кожному закладі робиться сводка на яку суму і по якій галузі /за які вироби/ було виписано рахунків.

II. степінь - Річний оборот поокремих закладів. В кінці року робиться сводка на скільки в закладі було видано що місяця рахунків і по яким галузям і разом за цілий рік.

III. степінь: Річний оборот цілого підприємства. В кінці року робиться сводка по закладам-галузям на скільки було видано рахунків і по цілому підприємству разом.

Це дає ясну картину чинности кожного закладу а в межах закладу успішність виробництва тих чи інших об'єктів.

ЗВІТНИЙ РІК - згідно статуту триває від 1. січня до 31. грудня.

На кінці кожного відчитного року складається інвентура та закриваються рахунки.

Від валового зиску /грубого зиску/ віднімаються всі адміністративні видатки, службові й нагороди всім службовцям, служачим і представникам, проценти й податки з боргів, постійні або особливі суми для амортизації актив, й на решті всі втрати при адмініструванні й торгівлі.

Те що лишається, те є чистим зиском підприємства.

Після зведення річних рахунків, білянсу та вирахування чистого зиску, подає все це адміністративна рада ревізійній комісії, після чого адміністраційна рада закінчення книг разом із справозданням про діяльність підприємства виносить на річні загальні збори акціонерів.

Чистий зиск розподіляється по статуту таким чином:

- а/ 5 % в резервовий фонд,
- б/ 6 % дивіденду акціонерам,
- в/ 10% з чистого зиску дається як тантема членам адміністративної ради,
- г/ потім сума ухвалена загальними зборами як нагорода ревізорам за їх працю.

Про решту зиску як що він лишається вирішують по проекту адміністративної ради загальні збори акціонерів.

Звичайно вони видаються акціонерам у виді супер-дивідендів.

Дивіденди і супер-дивіденди невибрані до 3-х років поступають у резервовий фонд..

ФОНДИ ТОВАРИСТВА. В резервовий фонд, котрий служить для покриття можливих втрат, поступають відчислення від чистого зиску, невзяті дивіденди та супер-дивіденди, акіо при випуску нових акцій і т. п. відчислені суми. Дальші відчислення можуть не робитися як що резервовий фонд досягне більше як 10 % акційного капіталу..

Резервовий фонд є власністю товариства, завідує ним адміністративна рада і вживає його для предписаних цілей.

Окрім цього резервового фонду можуть загальні збори акціонерів по проекту адміністративної ради закладати особливі фонди. Фонди ці служать лише для призначених при їх закладанню цілей. Ці фонди є також власністю товариства й керує ними адміністративна рада.

Як що резервовий фонд перевищує 10 % акційного капіталу, і як що з нього покриті всі втрати, то суму яка перевищує згадані 10 % можна вжити для виплати дивідендів акціонерам так щоби вони досягли 6 %.

Також інші особливі фонди можуть по постанові загальних зборів бути роздані акціонерам як позачергові дивіденди.

Року 1923 всі резервові фонди товариства після Йос. Кашпара, при 16.000.000- акційного капіталу складали 29.000.000 Кчеських.

РАХУНОК ЗИСКІВ І ВТРАТ - опубліковується в слідуячому скороченому вигляді.

/Див сторн. 94 - 95/

Окрім того для внутрішніх потреб підприємства зазначений чистий зиск представляється

в зв'язку з річною рекапіталяцією маніпуляційно-го рахунку по цілому підприємству.

Для цього складається таблиця "Рекапітуляції маніпуляційного рахунку".

/Цифрові дані лише як приклад./

Річна рекапітуляція маніпуляційного рахунку.

Заклади.	Підсумки:		Сальдо:	
	М.д.	Д.	М.д.	Д.
1. Чеськоморав-ська.....	100.000	110.000	-	10.000
2. Кольбен-електроматеріал.....	300.000	330.000	-	30.000
3. Автомобіль-ка.....	200.000	220.000	-	20.000
4. Кольбен-апа-рати.....	400.000	440.000	-	40.000
6. Кольбен-али-варня.....	500.000	550.000	-	50.000
6. Кольбен-фаб-рика.....	600.000	660.000	-	60.000
Остаток без ін-вентаря.....			Кч.	210.000
Інвентар почат-ковий.....			-	110.000
			+	100.000
Інвентар кінцевий.....				50.000
Грубий зиск.....			Кч.	150.000

/Продовження таблиці на стор. 96./

Має дати.

Рахунок втрат та

Торговельні видатки:

служне урядництву, страхування,
внески в пенсійний інститут, по-
датки, оплати і т. д.....

46,537.547 54

Відписи:

звичайні відписи
у будинків.....Кч.1324996,97
звичайні відпи-
си у машин..... " 2403114.92

3,728.111 89

Перевід зиску з р. 1924

Кч.2191566,27

Чистий зиск за

1925 рік....." 11201740.-

13,393.306 27

63.658.965 70

зисків за рік 1925.

Дав.

Перевід зиску з р.

1924.....2191566,27

Грубий зиск і про-

центи за р. 1925...61467399,43

63,658.965 70

63.658.965 70

/ Продовження таблиці зі сторн. 93./

З рахунку зисків і втрат:

	м. д.	д.	м. д.	д.
Рахунок будов.....	5.000			
- " машин.....	10.000			
- " адм. видат..	10.000			
+ " податків.....	5.000			
- " %% і знижок.	10.000			
- " курсових ріж- ниць.....	10.000			50.000

Чистий зиск.....Кч. 100.000.-

Потім за методом цієї таблиці і пропорційно поданим грубим сальдом, - остаткам поокремих закладів наведених як приклад в цій таблиці по маніпуляційному рахункуві, розпреділяють відписи та виводять припадаючий на поокремий заклад чистий зиск. Цим робом встановлюється рентовність - /розмір зисковности або дефіцитности/ поокремих закладів підприємства.

/ Див на стор./ 97./

По закладу Чеськоморавська:

Звідси чистий зиск закладу.....10,000

СПРАВОЗДАННЯ. Рахунок зисків й втрат та бі-
лянс з пояснюючою запискою про
хід підприємства на протязі відчитного року, з
заклучення ревізійної комісії та проекти на май-
бутнє представляються на загальні збори акціоне-
рів, які розпреділяють чистий зиск, переводять
вибори до органів товариства та ухвалюють спра-
вовдання. Після цього видається друковане в ко-
роткій формі справовдання числоване порядковим
числом від початку існування товариства. Так
справовдання за 1925 рік уявляє собою брошуру
на 10 сторінках in 4°.

На першій сторінці в горі надрукована фірма:
"Československá Kolben akc. spol.". Під
ким: "Порядок денний 56-х звичайних загальних
зборів що відбулися дня 12 квітня 1926 р. в
10 год. до півдня у великій салі Жівностенсько-
го Банку в Празі II. Панська вул. ч. 7." Після
цього наведена повістка дня:

1. Звіт і білянс за 1925 р.
2. Звіт ревізорів про складені рахунки
та білянс за 1925 рік.
3. Пропозиція про те, як поступити з
чистим зиском за 1925 рік.
4. Вибори: а/ трьох членів адміністра-
тивної ради на 5 років.
б/ двох ревізорів на 2 роки.
в/ одного заступника ревізо-
рів на 2 роки.

На другій сторінці подані прізвища функціону-
чих на 1925 рік членів адміністративної ради,
ревізорів та їх заступників.

На третій і четвертій сторінках подана записка
про функціонування підприємства протягом 1925 р.

На п'ятій й шостій - білянс за 1925 рік.

На сьомій та восьмій - рахунок зисків й втрат за
1925 р. а на

останній - звіт ревізійної комісії, який закін-
чується пропозицією загальним зборам уділити ад-
міністративній раді та дирекції абсолюторіум.

ЗАКІНЧЕННЯ. Закінчуючи на цьому свою справу, надавчу інформацію про "Чеськоморавську - Кольбен, акц. товариство у Празі" слід підкреслити що перебувши в свій час всілякі "дитячі хвороби" і кризи підприємство тепер являється велитенською, солідною і відомою всьому не тільки європейському технічному й економічному світові машинобудівельною та електротехнічною чеською фірмою і належить до групи кількох найбільших в Чехословаччині підприємств цього роду.

Для нас українців ця фірма має багатобічне значіння:

Як наш старий, ще довійськовий, постачальник мукроварських та сільсько-господарських машин, який тепер знову поволі відновляє зносини з Україною.

Як один з найбільших та поважних постачальників в недалекому майбутньому всілякого приладдя та пристроїв для водної та теплової електрифікації України, рівнож як можливий значний чинник у відбудуванні українського залізнодорожного транспорту.

По друге як установа, що завше з охотою приймає до себе практикантів - маючи здавна заведений у себе інститут так зв. "вольонтерів". Річ в тому що фундатори і сучасні "керівники товариства, мали й мають на увазі не тільки вироб машин для чеської національної промисловости, але й виховання національних технічних та економічних сил.

На протязі більше як півстолітнього існування підприємства з нього вийшов цілий ряд техніків які були покликані на посади професорів чеських високих технічних і різних середніх промислових та ремісничих шкіл; з рядів торговельних урядовців успішно працює багато не тільки на торговельних школах, але й на урядових посадах в різних центральних установах чесько-словацької республіки та закордоном. Поруч з

тим займають нині видатні місця, і місця керівничі, бувші урядовці підприємства як в різних торговельних закладах, так й в банкірських та промислових.

Цей метод практикує товариство й нині, уділяючи постійно численні кількамісячні практики особливо підчас літніх ферій слухачам чеських високих шкіл а від тепер фактично й українцям.

Нарешті Чеськоморавська-Кольбен відома з огляду на її національну працю на полі успішної чехізації господарсько-промислового життя Чехословаччини, будучи наочним прикладом того як слід поруч з галузями добувальної промисловости захоплювати в національні руки й галузі великої оброблювальної промисловости: машинобудівельну, електротехнічну та засобів комунікації, які поруч з промисловістю по добуванню енергії, металургічною та текстильною, є одними з важливіших в сучасному господарському життю народів.

Нічого дивного, що маючи такі сильні складники внутрішнього національного життя в своїх руках, чехам так легко порівнюючи вдалося збудувати й тепер утримувати власну державу.

В цьому моменті державно-націологічного характеру полягає третє значіння "Чесько-моравської Кольбен" для українців, подаючи нам наочний рецепт раціонального способу будування із середини власними силами своєї національної держави, маючи на увазі що "es liegt in der Hand eines jeden Einzelnen, sich selbst und den Staat zu fördern oder zu hemmen".**/

*/ Dr. J. Moscheles: Wirtschaftsgeographie des Tschechoslowakischen Republik. Prag 1921.
Compt. 4.

З М І С Т .

Від керівництва семінару приватної економії.....Стор.1.

ЗАГАЛЬНЕ:

Вступ.....	7.
Джерела.....	8.
Характер праці.....	11.

ДОБА ПЕРЕДФУЗІЙНА:

Виникнення та розвій товариства.....	12.
Чеськоморавська.....	12.
Картеливання.....	13.
Автомобільна фабрика.....	16.
Кольбен.....	21.

ФУЗІЯ:

Загальне.....	24.
Причини фузії.....	24.
Спосіб фузії.....	25.
Зміна фірма.....	27.
Уваги.....	27.

ДОБА ПІСЛЯФУЗІЙНА:

Загальне.....	28.
Статистика розвою підприємства.....	28.
Підприємство в 1925 році.....	28.
Правний стан.....	30.
Місце положення.....	31.
Завдання.....	31.
Фінансовий стан.....	32.
Концентрування.....	33.
Керуючі органи.....	34.
Виконуючі органи.....	35.
Адміністративно-технічна організація.....	35.

Електротехнічний заклад.....	37.
Машинобудівельний заклад.....	45.
Автомобільний відділ.....	51.
Схема організації цілого підприємства.....	54.
Робітництво.....	54.
Робітнича платня.....	56.
Контроля.....	57.
Підрахунок та виплата зарібної платні.....	57.
Кількість робітників.....	60.
Соціальне опікування.....	61.
Накуп сировини.....	64.
Вироби.....	65.
Збут виробів.....	66.
Закордонний збут.....	66.

РАХІВНИЦТВО, СТАТИСТИКА, ВІДЧИТНІСТЬ.

Центральне рахівництво.....	68.
Система рахівництва.....	70.
Операції:.....	71.
Поступлення документів.....	71.
Роди документів.....	71.
Касові документи.....	71.
Інші документи.....	71.
Опрацювання документів.....	72.
Групіровка документів.....	72.
Шифрування.....	72.
Індекс.....	73.
Групіровка документів по транзакціям.....	73.
Підбор карт.....	74.
Сальдо-контрові карти.....	74.
Консігнації.....	76.
Попередня провірка.....	77.
Запис документів.....	77.
Послідуюча провірка.....	78.
Денники.....	78.
Опрацювання денників.....	81.
Збірний денник.....	82.
Головна книга.....	86.
Роспис.....	86.
Статистика.....	87.

Звітний рік.....	91.
Фонди товариства.....	92.
Рахунок зисків й втрат.....	92.
Білянс.....	98.
Справоздання.....	100.
Закінчення.....	101.

**

*

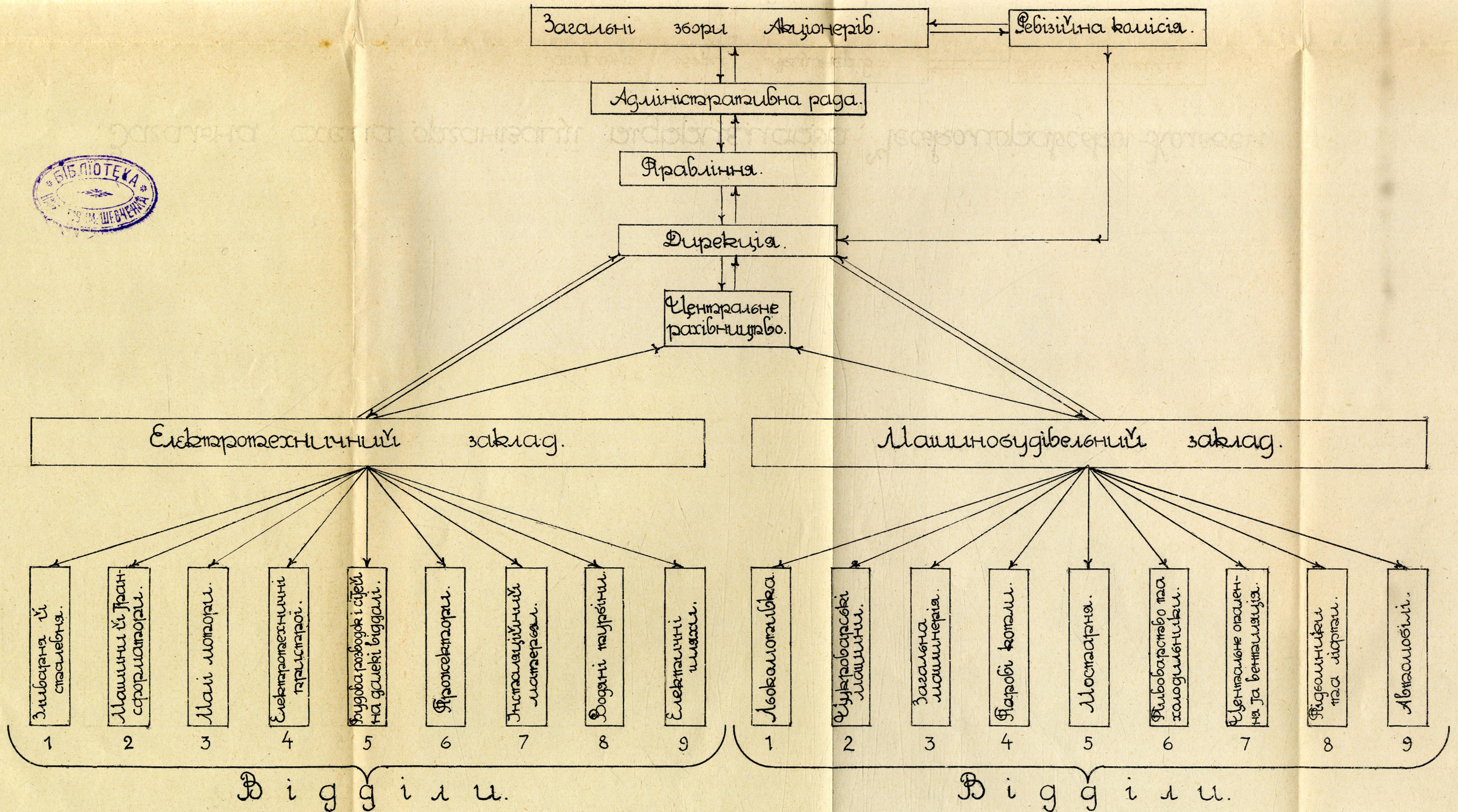

ТОГО-Ж АВТОРА:

1. Національна бібліотека Української Держави. Варшава-Каліш. 1922. 16°. 18 стор.
2. Тех. Берлін. 1922. 16°. 16 стор.
3. Тех. Берлін. 1923. 8°. 16 стор.
4. Тех. Берлін. 1923. 8°. 38 стор.
5. Замітки про книгознавство та книгозбирання. Подебради 1923. 8°. 88 стор.
6. Канада. Замітки для переселенців. Подебради. 1925. 8°. 58 стор.
7. Бібліотечна справа в Чехословаччині. Київ. 1925. 8°. 13 стор.
8. Український Науковий Інститут Книгознавства. Подебради. 1925. 8°. 48 стор.
9. Кабінет Народнього Господарства Української Господарської Академії в Ч.С.Р. Подебради 1926. 8°. 22 стор.
10. Книжна справа в Чехословаччині. Київ 1926. 8°. 31 стор.
11. Кабінет Народнього Господарства. Української Господарської Академії. II-ге видання. 1926. 8°. 32 стор.

+++++++
+++++++
+++++++
+++++
++
+

Загальна схема організації підприємства Ческоморавської Колбени.

3,21
6465
1987

рл

6465

у

Л. Биковський

Чеськоморавська –
Кольбен